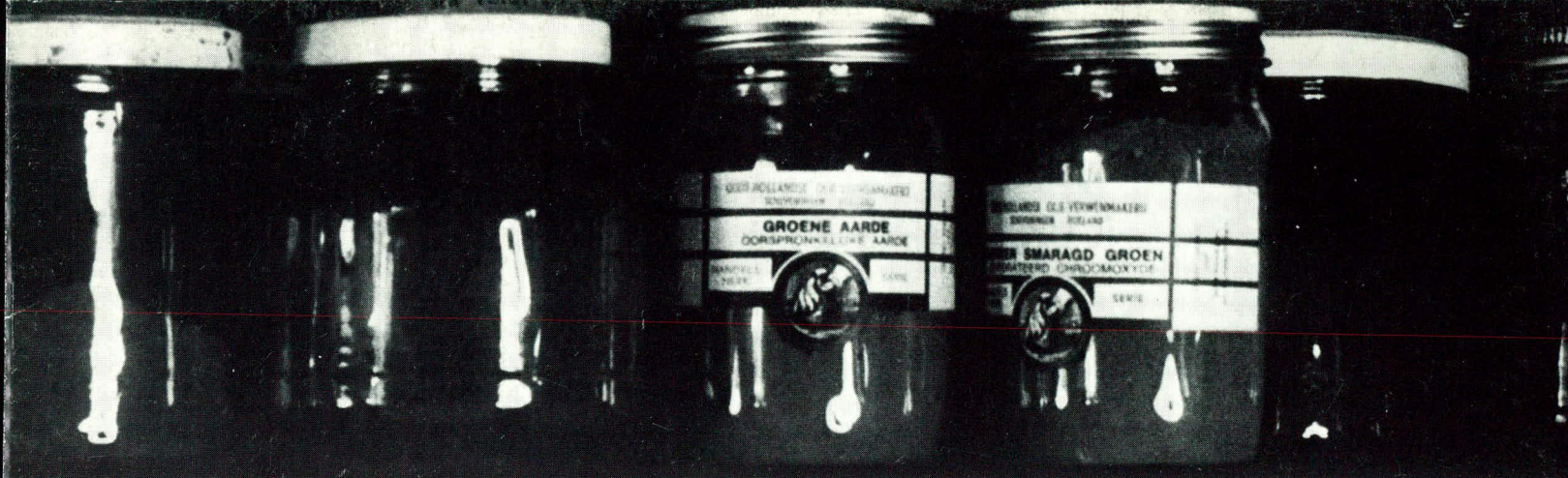
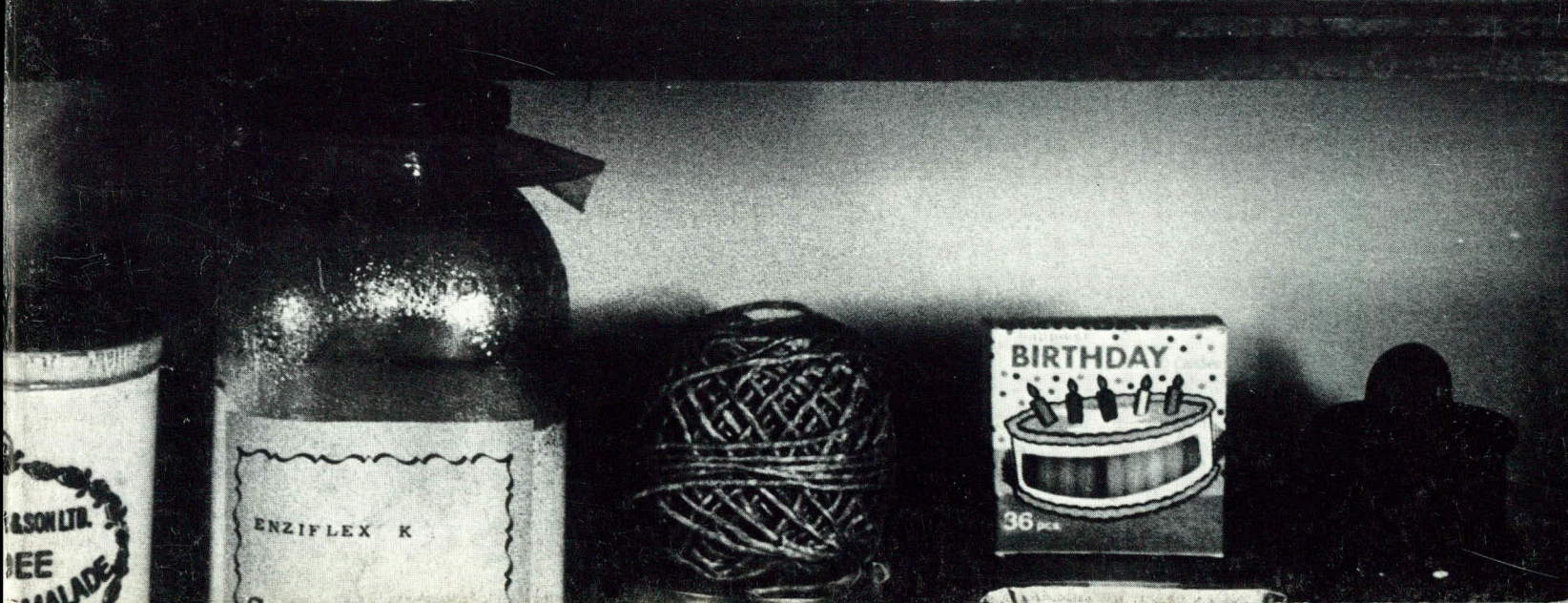
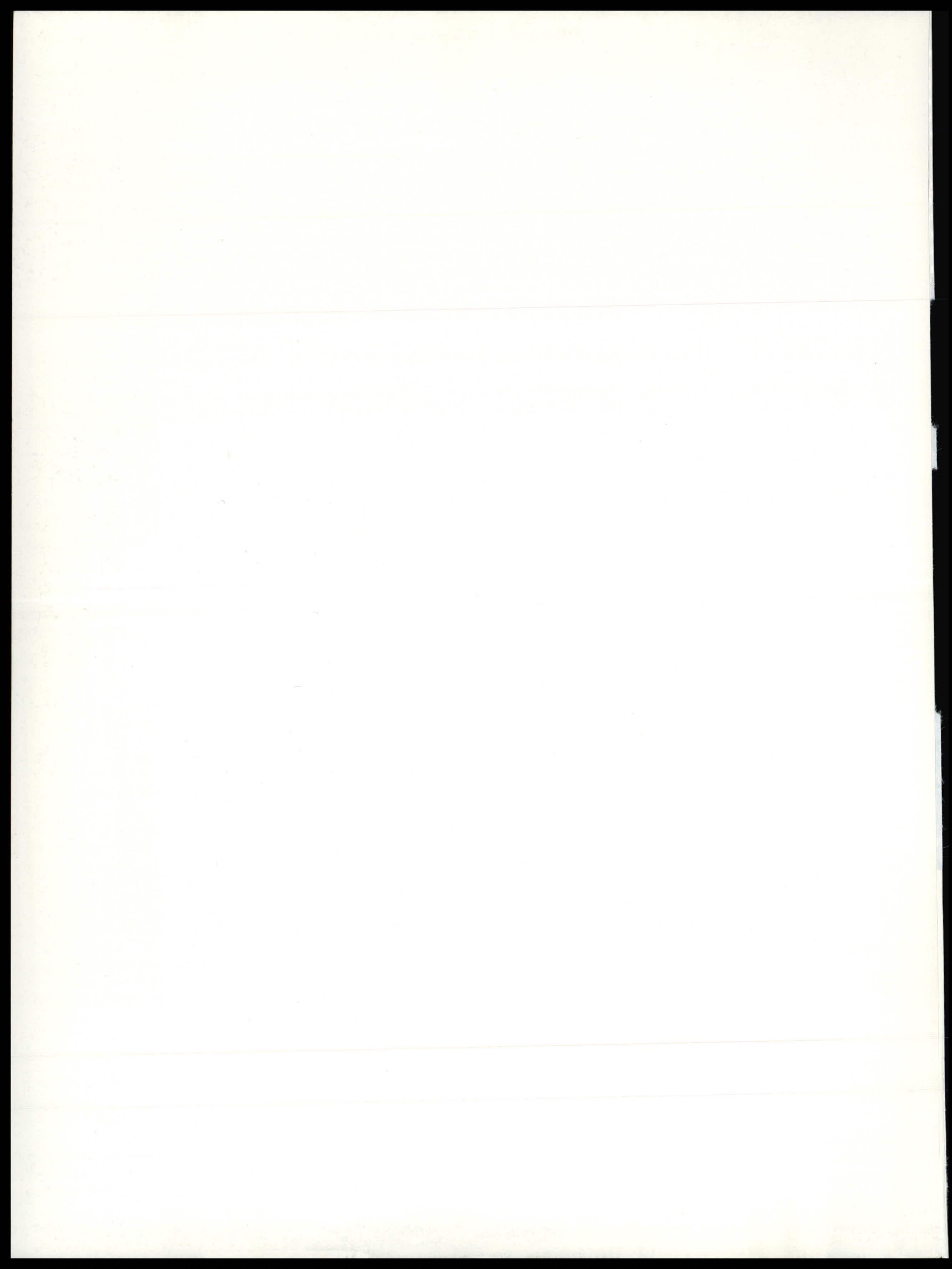

AAD VAN HOUWELINGEN CENTRAAL MUSEUM UTRECHT

AAD VAN HOUWELINGEN

Notitieboeken, zeefdrukken, open notities en
een ruimtelijk boek "Dagen en Elementen"

CENTRAAL MUSEUM UTRECHT

18 oktober – 7 december 1980

Voorwoord

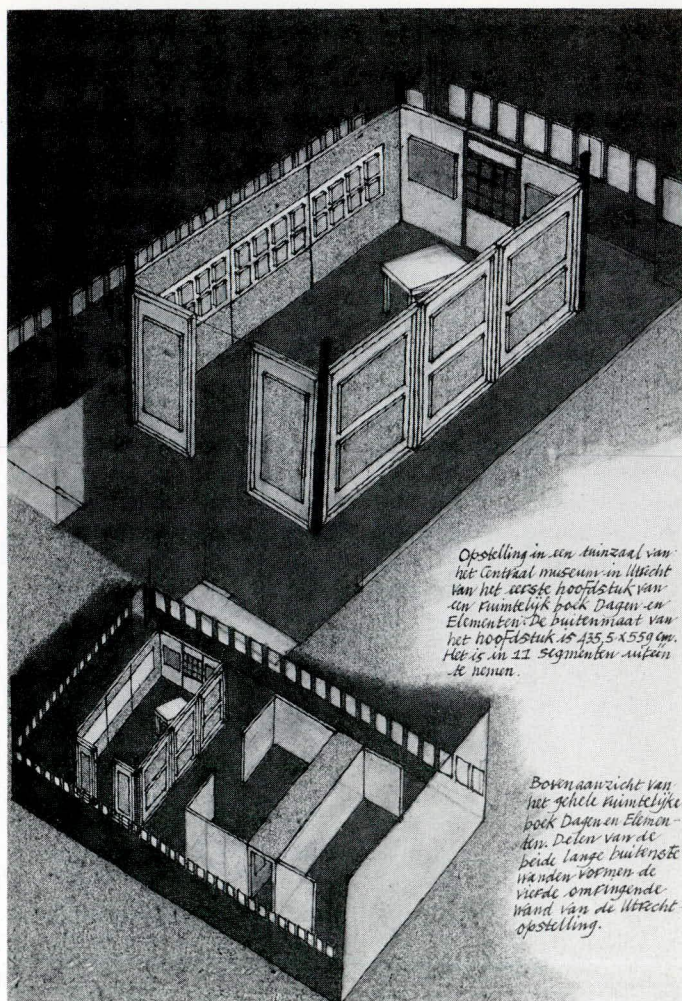
Aad van Houwelingen is een individualist, wiens werk niet in een vakje met een etiket valt te stoppen. Het bestaat uit geschreven en getekende notities in eigen gebonden boekjes, uitgewerkte tekeningen, zeefdrukken, schilderijen en het nu opgestelde Hoofdstuk van een Ruimtelijk Boek.

Het Ruimtelijk Boek is een houten bouwsel, waarvan de wanden vrijwel geheel met tekeningen en schilderijen zijn bedekt. In het Boek zijn niet alleen Notities verwerkt, maar ook een echte tafel en stoel uit de dagelijkse werkelijkheid verplaatst naar de ruimte van het Boek. In doeken naast de ingangsoopening zijn op collage-achtige manier eveneens echte voorwerpen verwerkt. Associaties met het *objet trouvé* zijn hier misplaatst; de objecten zijn niet "gevonden", maar behoren tot het wezenlijke van zijn leven en werk.

In het Boek zijn verschillende elementen samengevoegd: de getekende notities, gemaakt "als een onophoudelijk afbeelden zonder opkijken", geschreven gedachten, echte voorwerpen uit het dagelijks bestaan en ver uitgewerkte schilderijen en tekeningen. De technische mogelijkheden van het materiaal — pen, papier, inkt, conté — zijn het uitgangspunt voor het werk van Van Houwelingen. De verschillende combinaties vormen de wanden van het Hoofdstuk. De uiteindelijke vorm kan gelezen worden als een Boek, dat men kan binnengaan.

De tentoonstelling bevat een Hoofdstuk van het Ruimtelijk Boek in één van de tuinzalen; in de andere zijn Notitieboeken te zien (de aard van een gebonden boek brengt met zich mee dat dit maar op één plaats is opengeslagen), een serie van 40 zeefdrukken en doeken met open notities. In dit begeleidende boekje wordt nader ingegaan op de verschillende aspecten van het werk van Aad van Houwelingen. Daarbij is veel dank verschuldigd aan de kunstenaar zelf, die aantekeningen uit Notitieboeken ter beschikking stelde en andere, speciaal voor de tentoonstelling geschreven teksten. De gedeelten in deze tekst die tussen aanhalingstekens zijn geplaatst, vormen een letterlijke weergave van de woorden van Aad van Houwelingen. Bovendien is gebruik gemaakt van fotomateriaal van Van Houwelingen, waarin o.a. de opbouw van het Hoofdstuk zichtbaar is.

M.V.

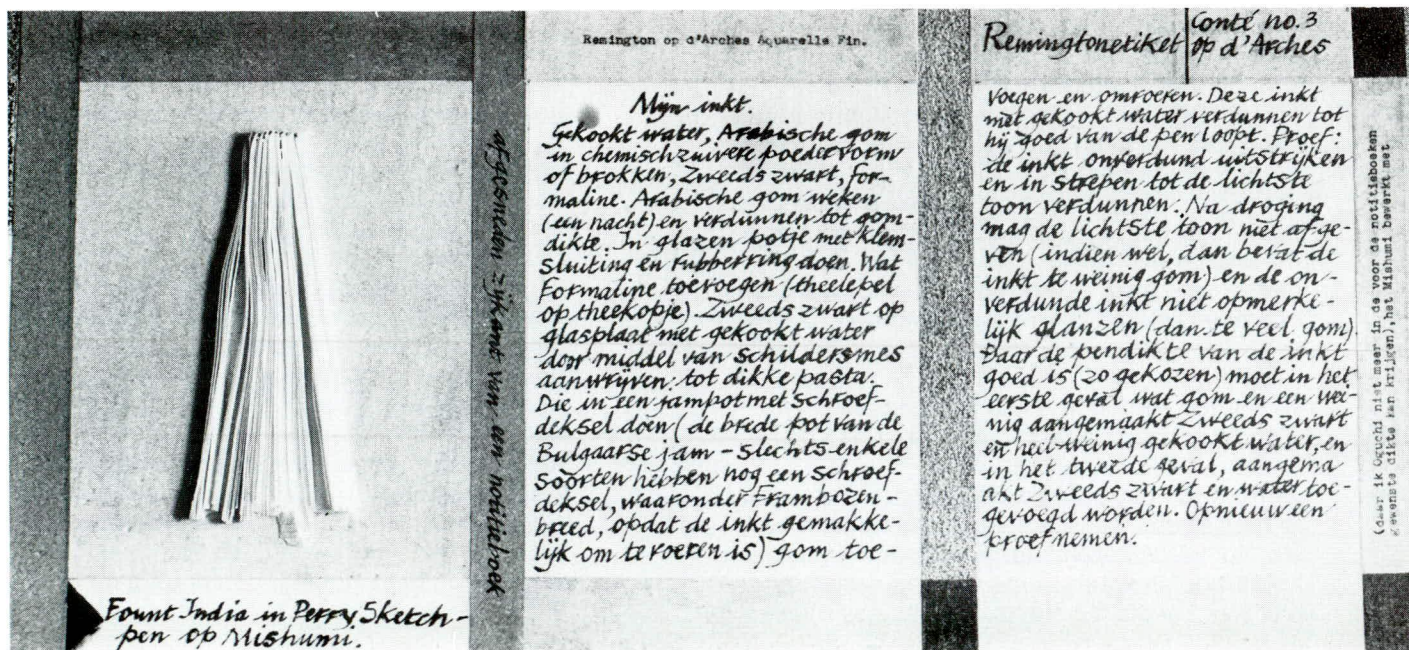
Van Houwelingen in zijn werkruimte op de zolder

Aad van Houwelingen

1934	geboren te Zoeterwoude; lagere school in Voorschoten, HBS in Leiden	1967	bindt een boekje in met Oguchi-rijstpapier; tekent en schrijft het vol in drie maanden. De titel is "Journal of a happy lone wolf", het bevindt zich in het Prentenkabinet van de Rijksuniversiteit te Leiden. Daarna ontstaan de Notitieboeken, die vanaf het tweede zelf zijn ingebonden
1953	begint opleiding tekenen aan de Koninklijke Academie in Den Haag. In het derde jaar lessen van Roozendaal "die alles tekent, wat hij vertelt"	1968	uit een groot Notitieboek worden bladen losgesneden en bewerkt tot zelfstandige werken. Er ontstaan combinatiebladen van een geëtste basisprent, waarop getekend en geschreven is en waarin kleine etsen zijn verwerkt. Bij de bruine etsinkt maakt Van Houwelingen een bruine tekeninkt
1956	acte M.O.A. tekenen en gaat lithograferen op de Vrije Academie in Den Haag	1969	januari/februari tentoonstelling in het Haags Gemeentemuseum. Werkt aan serie bladen: grote tekeningen met cirkels en rechthoek in zwarte, bruine en groene inkt en houtskool; bovendien serie met geëtste basisplaat. Geeft één dag in de week les aan de Vrije Academie in Den Haag (etsen)
1958	wint koninklijke subsidie met groot schilderij, dat gemaakt is naar een foto van "het gezin Holtermann"	1970	studies voor prent 50 x 50 (tentoonstelling georganiseerd door Openbaar Kunstbezit en andere instellingen): etsen op zink dienen als basisplaat voor serie bladen. Verder werk: notities met twee cirkels. Gaat wonen en werken in een vervallen huisje in de Langebrug (Leiden), een voormalige smidse, dat hij eerst opknaapt. Ideeën en notities over het bouwen van een Ruimtelijk Boek
1959	geeft les aan lagere scholen. Tekent met potlood op Van Gelders koperdiepdrukpapier	1971	bespanning van de wanden in de smidse, als achtergrond voor werk. De wand is bedoeld om later in het Ruimtelijk Boek te plaatsen. Bewerking van kleine doeken met zwarte en gekleurde inkt en houtskool
1960/61	voorstudies met potlood voor schilderijen. Bij het opbrengen van de verf op de doeken, blijkt de grond gebarsen. Er blijft hem na een crisis maar één mogelijkheid over: van voren af aan beginnen met zelf gemaakte inkt op klein formaat papier		
1962	gedachten over integratie van uitdrukkingsmiddelen tekenen, grafiek, schilderen, schrijven. Aanvraag voor Beeldende Kunstenaars Regeling		
1964	verhuizing met ouders naar Oegstgeest		
1965	betreft ruimte in de Elisabethshof in Leiden, met andere kunstenaars		
1966	verhuizing naar pand in de Lokhorststraat, dat in zeer slechte toestand verkeert. Het allereerste Notitieboek ontstaat: een in de Hema gekocht boekje waarvan de omslag met rijstpapier werd beplakt. Later is dit boekje vernietigd		

- 1972 voortzetting van de kleine doeken, waarbij nu ook olieverf in de inkttekening wordt gebruikt. Twee wanden voor het Boek worden geformeerd. Verder bewerking van doeken van 50 x 65 cm. Lege spieramen, gegrond en beschreven, dienen als omlijsting van kleine bladen. In twee doeken van 90 x 80 zijn rechthoekige tekeningen verwerkt. Ontwerpen voor Ruimteliijk Boek
- 1973 februari/maart: tentoonstelling in Galerie Balans, Amsterdam en in april in 't Hoogt, Utrecht. Werkt aan procédé om linnen licht-gevoelig te maken en onderzoekt mogelijkheden om met fotografische middelen zeefdrukken te maken. In december ontstaat de eerste zeefdruk. Werkt ook aan groot doek voor het Hoofdstuk
- 1974 zeefdrukken met olieverf op doek. Betreft nieuw atelier in de voormalige Marineschool in Leiden: een zolder van 10 x 12 meter. Dit is de eerste werkplaats waar de bouw van het Boek mogelijk wordt. Neemt ontslag als docent aan de Vrije Academie. Werkt aan elementen voor Hoofdstukwand (25 x 30 cm) en serie zeefdrukken
- 1975 kleine tentoonstelling in De Lakenhal, Leiden. Werkt aan het Ruimteliijk Boek: verplaatsing wand uit de smidse naar de zolder. Serie zelfportretten met behulp van spiegel in houtskool op linnen. Een deel van het Hoofdstuk met het raam erin wordt opgesteld op de zolder
- 1976 proefindelingen van Hoofdstukwanden met zelfportretten, tekeningen van interieur van de smidse, tekeningen in beschreven spieramen. Smidse-wand opgenomen in Hoofdstuk; veranderingen in indeling
- 1977 de tafel en stoel uit smidse naar de zolder; werkt in en om het Hoofdstuk. In het 51ste Notitieboek voor het eerst rode en zwarte conté. Open Notitieboeken op doek met inkt en conté, waarbij indeling van zes opengeslagen Notitie boeken
- 1978 het 57ste Notitieboek wordt éézijdig bewerkt om de bladen later los te kunnen snijden en op doek te plakken. Buitenwand van het Hoofdstuk geformeerd door losgesneden Notitieboeken nrs. 57, 58 en 59. De getekende vormen in inkt en conté worden groter, kleurvlakken gaan meer ruimte innemen; het kleurenschaal wordt uitgebreid met blauw, groen en geel
- 1979 maakt tien zeefdrukken en werkt verder aan doeken en indeling van Hoofdstuk. Er ontstaan collages met oud materiaal. Door het schuiven van de elementen worden composities vastgelegd. Naast het werk aan het Boek ook een uitbreiding van vormen in de open Notitieboeken. Probeert verschillende papiersoorten uit
- 1980 definitieve indeling en invulling van de wanden van het Hoofdstuk. Nieuwe oplossing voor de verlichting in verband met de opstelling van het Boek in de tuinzaal van het Centraal Museum. In de laatste Notities is geen inkt meer gebruikt, alleen conté

Detail buitenwand Hoofdstuk: recept voor inkt

Materiaalgebruik

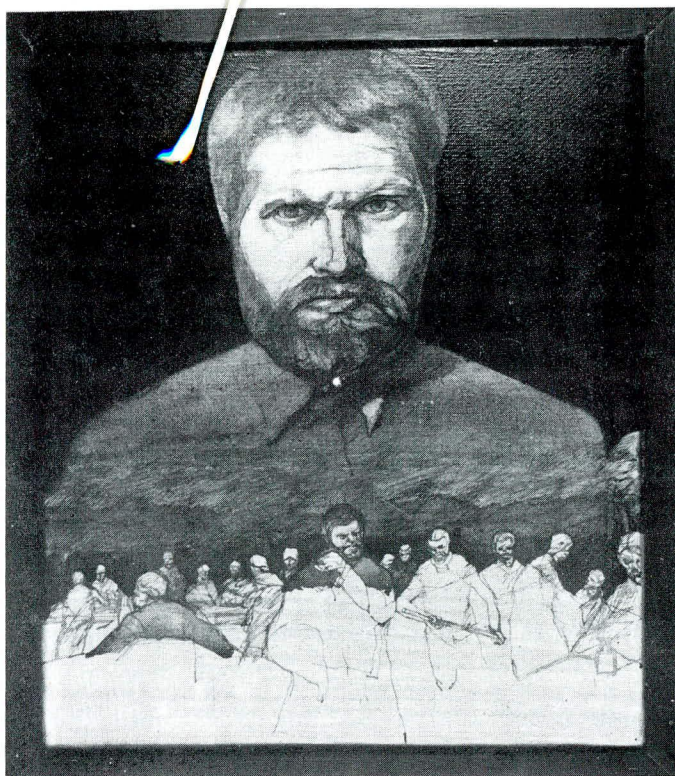
Wie het werk van Aad van Houwelingen wil beschrijven staat voor de moeilijke opgave om een aantal aspecten ervan achter elkaar aan de orde te stellen, die in werkelijkheid synchroon lopen. Bij hem is alles zo sterk onderling verbonden en van elkaar afhankelijk, dat het gevaar bestaat door isolering een onjuist beeld te geven.

Na de opleiding aan de Academie was Van Houwelingen een jaar bezig voorbereidingen te treffen voor een groot schilderij; hij tekende met potlood op doeken. Toen hij wilde gaan schilderen, bleek de aangebrachte schildergrond gebarsten. Een totale crisis volgde, met het besef dat hij "... niets in handen had. Nog geen inkt, waarmee te tekenen viel, laat staan iets als een werkwijze: een minimum aan handgrepen en materiaalvoeling". Hij was zo gedwongen om te gaan werken met materialen en technieken, waarover hij op de Academie niets had gehoord, die "voorschriftloos, onbesmet en vrij van doctrines, in lenig wit de belofte tot een opstandige uitdrukking boden. Dankzij het vermogen om alle mogelijke fouten te maken, leidde de keus van onbesproken materiaal heel natuurlijk tot ongehoord gebruik".

"Een geluk dat ik de beperkte opleiding tot tekenleraar volgde. Zo werden alleen voor eens en altijd siberisch krijt, plakkaat- en aquarelverf onmogelijk".

"Het afzien van informatie en het gebrek aan handigheid, die intuïtieve (slinkse) zekerheid, waarmee sommigen snel een instrument of materiaal meester worden, brachten me in onmogelijke situaties — zoals het betekenen van Van Gelders koperdiepdruk — een vloeibladzacht drukpapier met alle bestaande gradaties potlood" (1959). Overweging daartoe was de gedachte dat deze uiterste kwetsbaarheid zou dwingen tot de grootste aandacht, omdat het niet mogelijk is te herzien. Dus al direct na het verlaten van de Academie bestond de gedachte dat het beeld en de wijze van uitdrukken heel nauw verband hield met het gebruikte materiaal. Het eigenlijke startpunt van zijn huidige werk ligt op het ogenblik dat hij na de mislukking van de gegronde doeken alles wat hij geleerd had opzij zette en van nul af begon (1961).

Uit serie zelfportretten, inkt op linnen, 1975. Opgenomen in binnenwand Hoofdstuk

Inkt en tempera op doek, 1972. Opgenomen in binnenwand Hoofdstuk

"Ik geloof nog steeds in de naïeve en pathetische gedachte, dat ik tekenen kon, toen ik mijn eigen inkt maakte, en dat alle handelsinkten tot dat moment mij het tekenen belet hebben. Aan het begin van alles staat de inkt, die ik maakte rond mijn zevenentwintigste. Het recept ervan is opgenomen in mijn ruimtelijke boek". Het rijstpapier, waarop Van Houwelingen werkt, heeft hij eerst gebruikt als drukpapier voor etsen — later ook voor zeefdrukken. Het is papier zonder grein en voldoet uitstekend aan de eis, die hij stelt om snel te kunnen tekenen, omdat het zacht is, weinig weerstand aan de pen biedt en door de zwakke lijming de inkt uit de pen zuigt.

Zeefdruk uit serie Dagen en Elementen, 1974

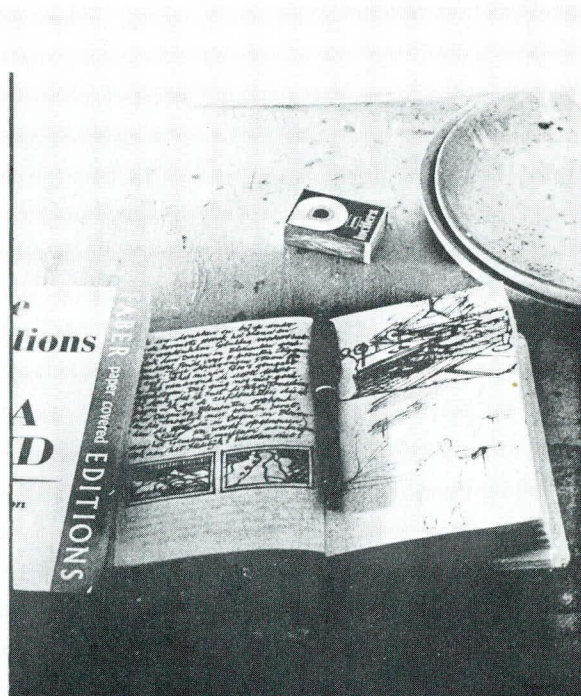
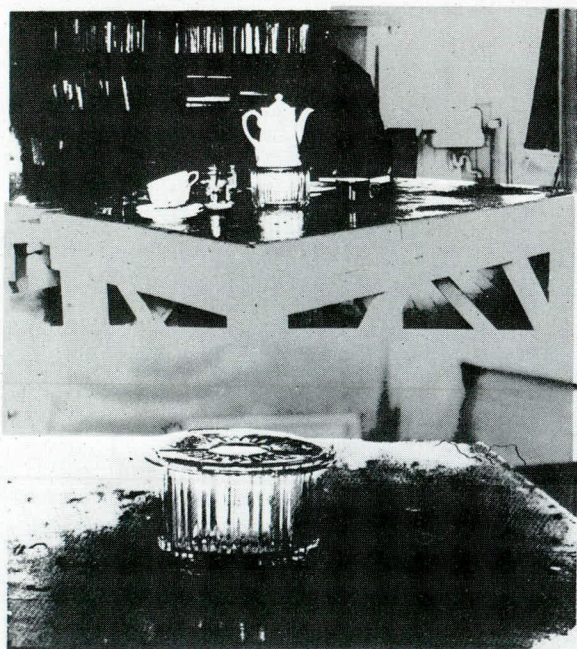

Foto van werk/woonruimte in "de smidse"

De pen waarmee hij werkt is een oude dubbelgespleten Sketchpen van Perry; een vulpen die gekozen is om te voorkomen dat het tekenen wordt onderbroken door indopen. Hoe belangrijk deze pen is bewijst wel het volgende: "Helaas maakt Perry deze pen niet meer. De nieuwe Sketchpen is veel harder door een ander metaalgebruik en een versterkend stukje metaal boven op de penpunt.

Zeefdruk uit de serie Dagen en Elementen, 1974

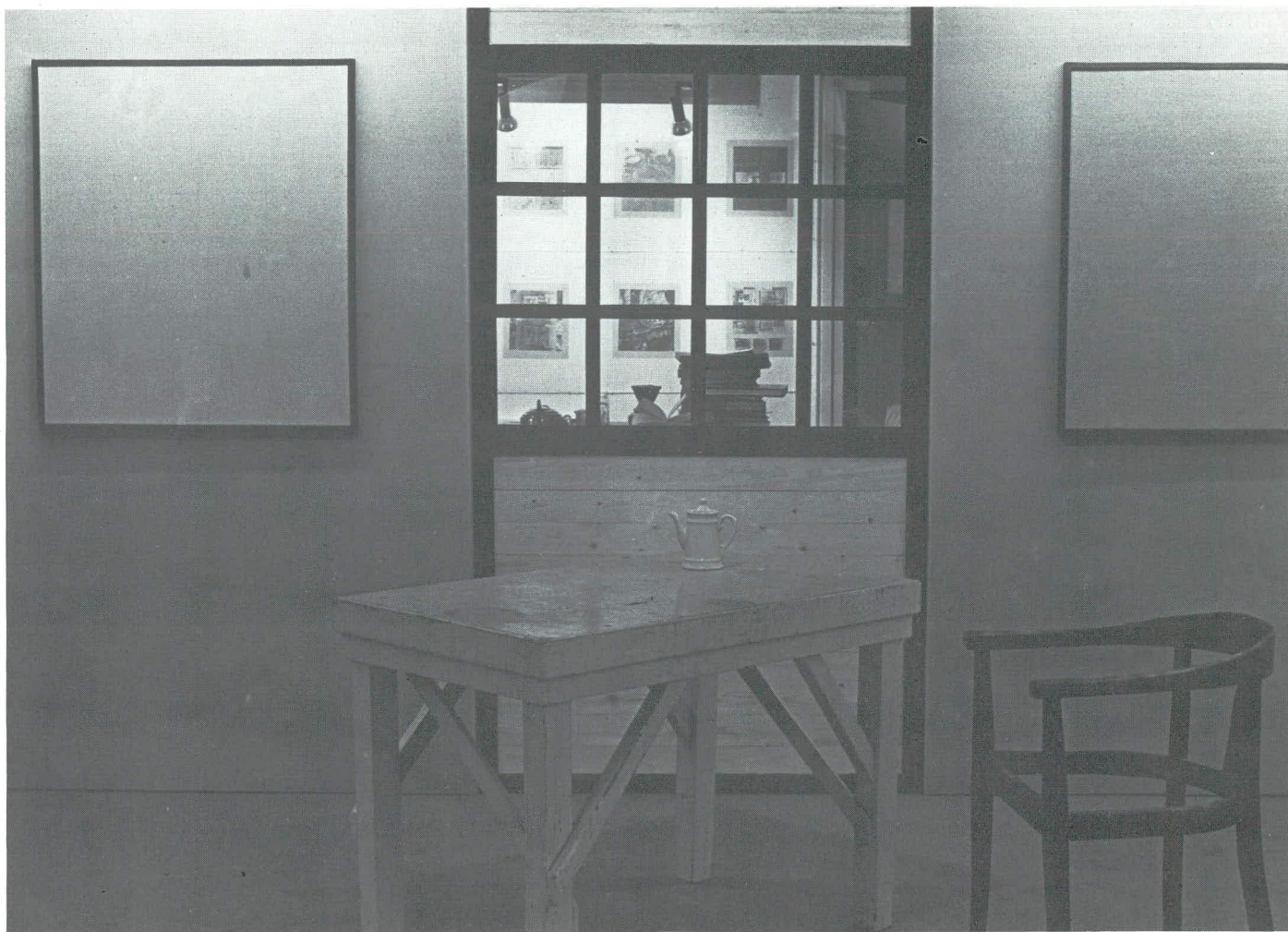
Een waardeloze tekenpen – weer een instrument naar de knoppen vernieuwd (vernieuwd). Ik bied een zeefdruk voor een oude Perry Sketchpen, die in goede staat verkeert".

Vanuit het materiaal, papier en inkt, ontstaan de beelden. Iedere verandering, hoe klein ook in materiaal heeft een beeldverandering tot gevolg. In het ruimtelijk boek is een veld opgenomen, waarin een aantal materiaal-combinaties, zonder echte voorstelling zijn opgenomen: verschillende soorten papier als ondergrond, waarop conté, inkt etc.

Aanvankelijk gebruikte Van Houwelingen inkt en papier, later kwamen daar als drager van het beeld bij: linnen en spieramen en als teken/schildermateriaal gekleurde inkt, houtskool, tempera, conté (aanvankelijk rood en zwart, omstreeks 1978 ook in blauw, groen en geel).

De Academie heeft een verlamme werking gehad op het gebruik van siberisch krijt, plakkaat- en aquarelverf. Misschien zal dat voorbij gaan: "Het voor eens en altijd moet natuurlijk nog verslagen worden: achter de ruiten van mijn materiaal-kast staat een doosje Siberisch krijt, af en toe sla ik een aquareldoosje open en kijk naar de kleurige tegelpadjes langs de penselen of ik tip wat terpentijn achter een oor, want de vieselijke olie verf van de voorbeeldige schilderijen staat boven aan de lijst".

In het 44ste Notitieboek schrijft Van Houwelingen over de relatie papier-pen-inkt: "Dat vlekken papier en een crisis bij het interieurtekenen leidde tot een nieuw tekenen, heftiger en gedeformeerder. Het wonder dat kleine materiaalverandering je vorm zo sterk verandert. En het omgekeerde: alles wat een materiaal je belet. Mijn vorderingen zijn onverbrekkelijk met het materiaal verbonden; de zelfgemaakte inkt, het rijstpapier, het d'Aches papier, de gekleurde inkt, de houtskool, het etsen en de collage, het tekenen in etsen, het tekenen op linnen met inkt, met houtskool

Hoofdstuk 1976, met tafel, koffiepot en stoel uit "de smidse"

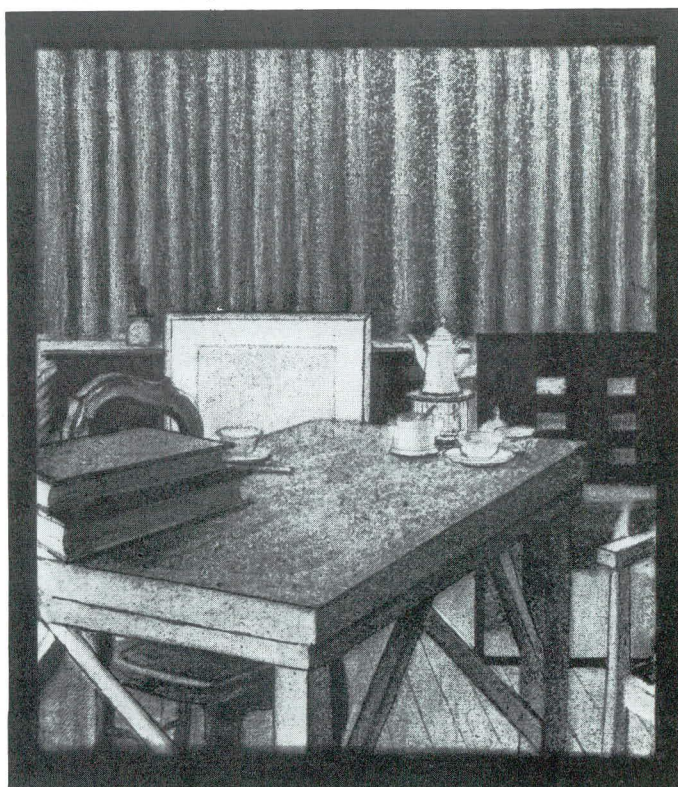
kool, de zeefdruk, het schrijven. Alles, behalve olieverf". Voor het zeefdrukken maakte Van Houwelingen gebruik van de technische mogelijkheden van de fotografie. Getekende beelden werden met de camera opgenomen en verwerkt als onderdeel in een zeefdruk – op die wijze ontstonden ook combinaties van gefotografeerde en getekende beelden. Gedachten over materiaalgebruik en techniek zijn ook in notities, brieven en gesprekken vaak aan de orde. In de tijd dat Van Houwelingen les gaf aan de Vrije Academie, schreef hij: "... Bovendien geloof ik, dat je technieken kunt geven, dat ik dat kan, zoals het nog nimmer gedaan is, als uitdrukkingsmiddel". Bij hem is het gebruik van een nieuw materiaal altijd mede-verantwoordelijk voor een nieuwe uiterlijke vorm.

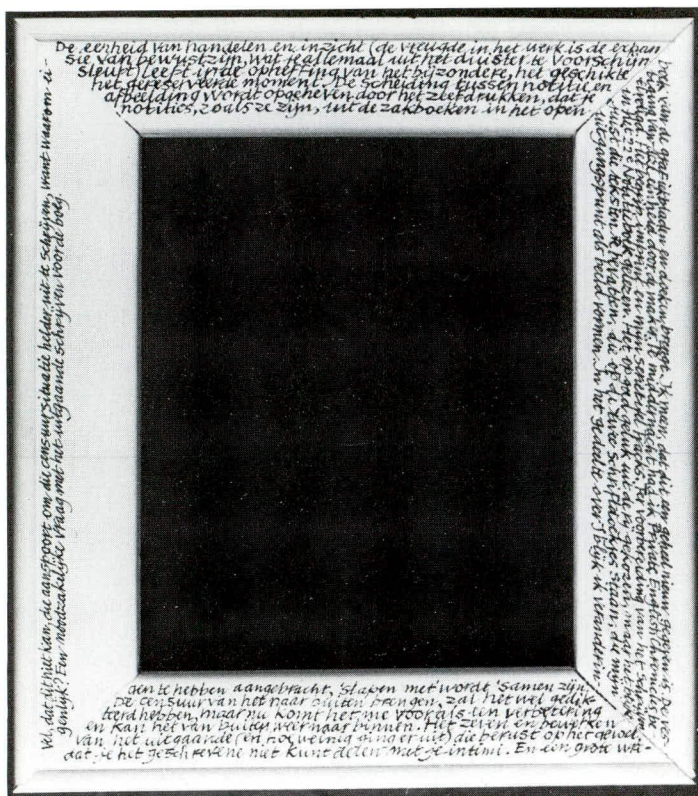
"De abstractie van het materiaal, die notities oproept, verzamelt, afgeeft, bestaat nog niet. Het illusionisme is geleerd op een bepaald soort papier en linnen met een bepaald soort inkt en verf. Er is geen reden andere soorten te gebruiken of te combineren. Het materiaal verdwijnt in de voorstelling. En komt eerst weer te voorschijn, dankzij de onhandigheid der modernen, het vermogen van hoofd en spieren om niet te kunnen leren. Manet, Le Petit Velasquez, schildert op hagelwitte grond, zodat niets is tot het laatste wit bedekt wordt. De kalmte van het middenrif heerst dan alleen nog bij de Salonleveranciers van gewatteerde cocottes en burgermanslamplicht. Cézanne gooit met penselen en huilt, Matisse zit trillend van angst voor zijn ezel.

De onbesproken beeldspraak van het materiaal komt aan het daglicht en tot op de dag van vandaag bestaat daartoe geen spraakleer. De zekerheid biedende demonstratie der handgrepen is verdwenen. In plaats van een ABC kan alleen de houding van een mens geruststelling bieden: de toewijding van Gustave Moreau, de baadsters van Cézanne in het atelier van Matisse; het ruimtelijke boek der werkplaatsen: het atelier van Brancusi.

Met de beeldspraak van het materiaal bereikt de beeldende kunst voor het eerst het ongewisse brandpunt van de poëzie. Het opgedeelde beeld van Hanna Höchs 'Roma', waarop Kitay voortbouwt, is het eerste beeldequivalent van poëzie".

Houtskool en inkt op doek, 1976

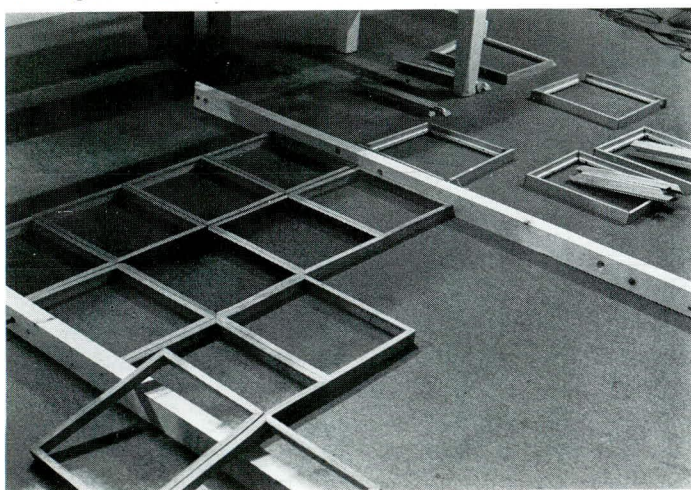
Beschreven spiraal, 1975/76

"Het gebruik van een nieuw materiaal is verantwoordelijk voor het nieuwe uiterlijk, maar dat alle notities niet langer in een boek verborgen zouden blijven, spoorde me aan ze verregaand te bewerken. Dat gebeurt meestal wat later dan de eigenlijke notitie in lijn. Opeens zie ik nu in, dat ik zo de uitvoering en doorwerking van het noteren heb geoefend. Werkend op de notitie als ondertekening verliet ik het noteren. De kleine conté tekeningen zijn summiere cartons".

Notitieboeken

Tot nu toe heeft Aad van Houwelingen 56 notitieboeken volgeschreven en getekend; ze staan op een rij in zijn materiaal kast. Deze boeken zijn de neerslag van gedachten in schrift en beeld, en hierin zijn de uitgangspunten te vinden voor het werk dat gestalte heeft gekregen in tekeningen, doeken, zeefdrukken, die niet verborgen blijven in een gesloten boek. Toen Van Houwelingen met de notities begon, waren het losse aantekeningen, die hij maakte terwijl hij niet met autonome bladen of series bezig was. Doel op zichzelf is het Notitieboek niet — de moeite waar-

Montage van raam voor Hoofdstuk, 1975

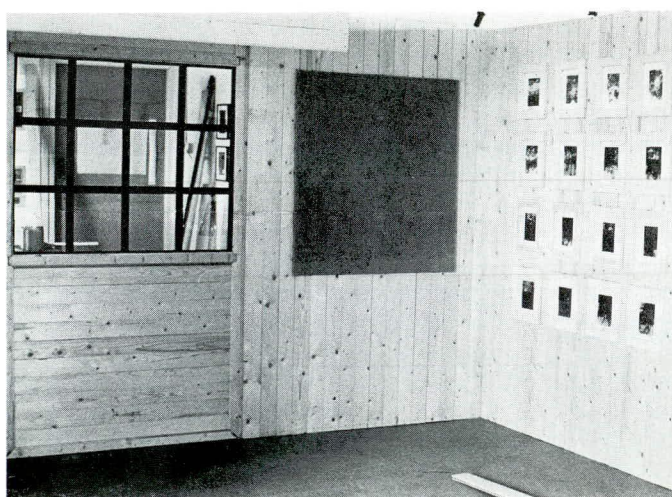
Tweede stadium van een lange Hoofdstukwand, 1976.

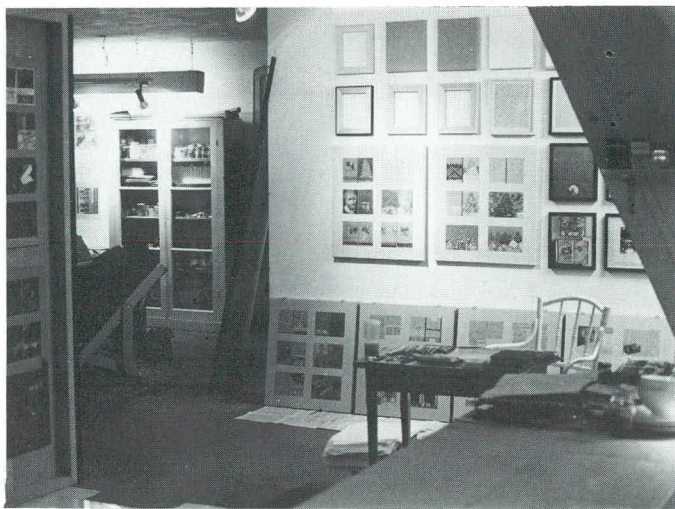
toe hij zich bij ander werk gedwongen voelt, ontbreekt hier geheel. Daarom is wat er in de Notitieboeken is geschreven en getekend, zonder dwang of inmenging of druk van buitenaf ontstaan. De intimiteit van het gesloten boek speelt daarbij een rol, evenals het feit dat het boekje en de pen altijd direct ter beschikking staan. Geen mens heeft Van Houwelingen ooit (voor 1967) gezien zonder zijn "NB" op zak. Op alle plaatsen waar hij zich bevindt, kan hij met de pen gaan werken. In de loop van de jaren is hij zich er meer van bewust geworden dat de notitieboeken hem niet van zijn andere werk, wat soms moeizaam vorderde, afhielden, maar dat nieuwe vormen vrijwel steeds ontstonden in de notitieboeken.

Na het 56ste NB heeft hij de daarop volgende boeken losgesneden en de bladen op grote doeken geplakt. Hij heeft ze daardoor aan de openbaarheid prijsgegeven. In een brief uit 1979 schrijft hij: "Het werken in de gesloten boekjes is een soort tekenen en schrijven in zand, ook al is het niet uitgewist".

"Ik denk dat de allereerste overweging om in notitieboekjes te werken uit het verlangen bestond dichtbij de ideaalstaat van het onophoudelijke afbeelden zonder opkijken te komen. Dichtbij en niet precies erin, want de ideaalstaat, dat ben ik in het hart van een cirkel aan de rand waarvan zich alles bevindt, wat ik nodig heb, onder hand-

Eerste indeling van Hoofdstukwanden op ruw hout, 1976. Later geheel herzien

Werkruimte buiten het Hoofdstuk, met proefopstelling van de omringende wand, 1977. De grote doeken zijn direct bewerkt, de indeling ervan bestaat uit zes opengeslagen Notitieboeken

bereik. En elke handeling, die ik daar verricht, is van seconde tot seconde de juiste. Het notitieboek op zak ruilt die cirkel voor Pascals deur, waardoor men naar buiten gaat en in moeilijkheden komt.

Snel na deze hallucinaire utopie kwam de overweging, dat tijdens het door de cirkel verboden onderweg zoveel gezien en gedacht wordt, dat verloren gaat als het niet onmiddellijk wordt opgetekend. Het is ontmoedigend hoe snel iets wegzinkt en als ik op de herinnering vertrouw, blijkt tenminste de impuls van de notie, de stuwkracht van het opduiken, die zich in je pen voortzet, verdwenen te zijn.

Het boek op zak maakt het eerste voorschrift voor het noteren mogelijk: iedere notie onmiddellijk volgen.

Dikwijls moet je daartoe een onderhanden zijnde tekening in de steek laten. Om de snelheid van de opkomende gedachte bij te kunnen houden, werd de tekenstijl gaandeweg meer lineair, geschreven, samenvattender".

"Bovendien wilde ik in de notitieboeken de mogelijkheid scheppen mijn schrijfvermogen te trainen. Het eerste NB begint dan ook niet met gedateerde aantekeningen, maar met regels en fragmenten voor een roman: 'De Avonturen van Toichelpank', later 'Toichelpank, een studie in onmacht' genoemd.

Al snel, aan het eind van het tweede NB begint een dagdatering. Dagboeken zijn mijn NB's nooit geworden. Ik heb voor het schrijven nooit de beperking van dagbeschrijving en de daarmee verbonden discipline van een

vast schrijfmoment aangenomen. Door de jaren heen neemt de notering van het persoonlijk avontuur af, of misschien verandert dat avontuur wel: het wordt noodzakelijker en plezieriger alleen te zijn".

"In de notitieboeken heb ik lenig en bijna moeiteloos leren tekenen, zo natuurlijk als ademen. De krampachtigheid van het geprivilegieerde moment voor de tekenplank werd verslagen in het onbelangrijke marginale moment van onderwerp, op perrons, in filmpauzes, in de Botanische tuin en musea, in koffiehuisen".

"Het belang van de NB's is veel groter en complexer geworden, dan ik ooit dacht. In opzet bedoeld voor onderweg, zijn ze een hoofdvorm geworden, die tegemoet komt aan de voorwaarde tot openheid: roerloosheid en zonder bedoeling (de Alle gedachten gymnastiek van Keats). De voorspelling van een Vrije Academie-leerling: 'Jij verdwijnt nog eens in je boekje', werd bijna vervuld".

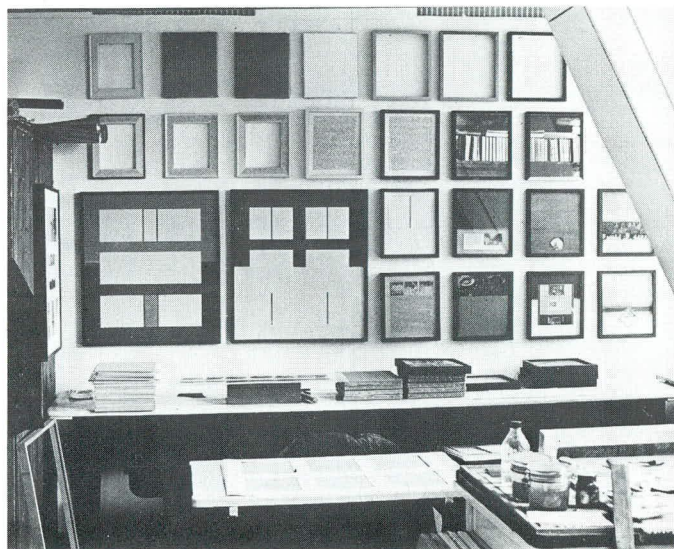
Hoezeer het schrijven en tekenen in de NB's behoort tot een vereiste in Van Houwelingens bestaan, blijkt uit de onmogelijkheid zijn werk en het noteren te scheiden van de gang van het dagelijks leven.

"De huishoudelijkheid is tot een minimum beperkt: 's morgens in een kwartier gedouched, met brood en koffie achter de tekentafel, avondmaaltijd in een eethuis (een geluk dat 's werelds beste eethuis in L. staat): het leven in de driehoek van werkplaats, woonhuis, eethuis, zonder vrije dagen of vakanties, zonder muziek of TV, met vriendinnen, wat boeken en films, die er doordringen. Met deze vereenvoudiging werd het schrijven simpeler en fragmentarischer. Ik schrijf brokstukken en vat tekenend samen. Vaak zijn de notities niet meer dan: dit gedaan, nu dat te doen, om de gang erin te houden. De vraag 'Hoe gaat het?' (de mannelijke voorgewende belangstelling om tot de eigen monoloog over te gaan) beantwoord ik altijd met het stompe, afschuwelijke "z'n gangetje"".

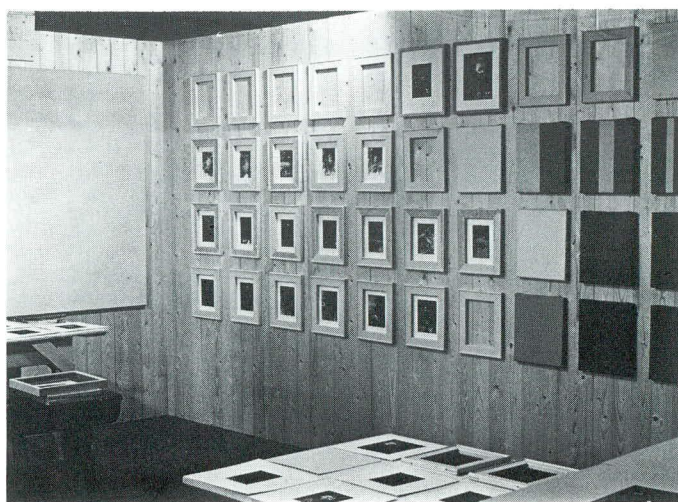
"Er is geen professionele plek in mijn werkruimte gevormd uit de overgeleverde handigheid van een vak, die zich daarin afscheidt van wonen. Ik heb nog nooit gewoond en nog nooit gewerkt. Om nergens in afzondering te zijn, leef ik buiten de verklaringen. En word nog steeds uitzinnig kwaad als iemand zich volgens een verklaring in mijn leven mengt. Daar dit bijna uitsluitend mannen zijn, ligt daar wel de bron van mijn afkeer voor hen. Ze doen nauwelijks iets anders dan verklaren en inklaan. Verachtelijke douaniers bij hun eigen begrensdeheid".

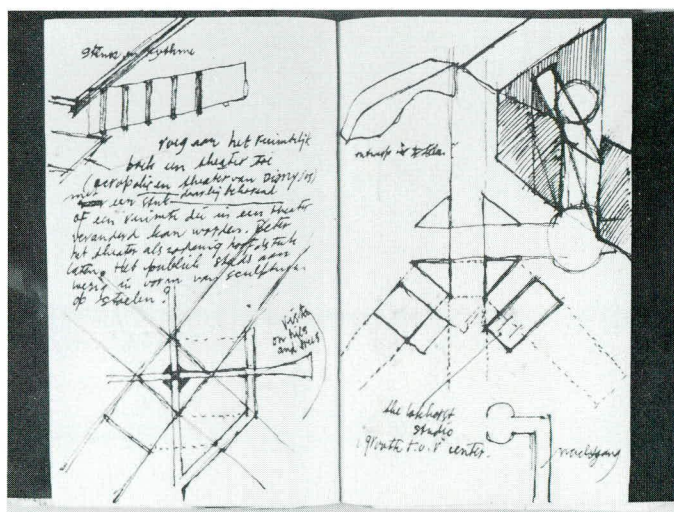
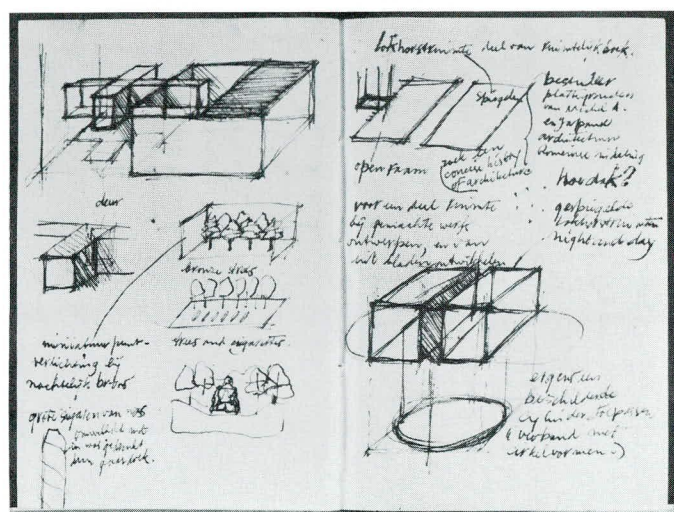
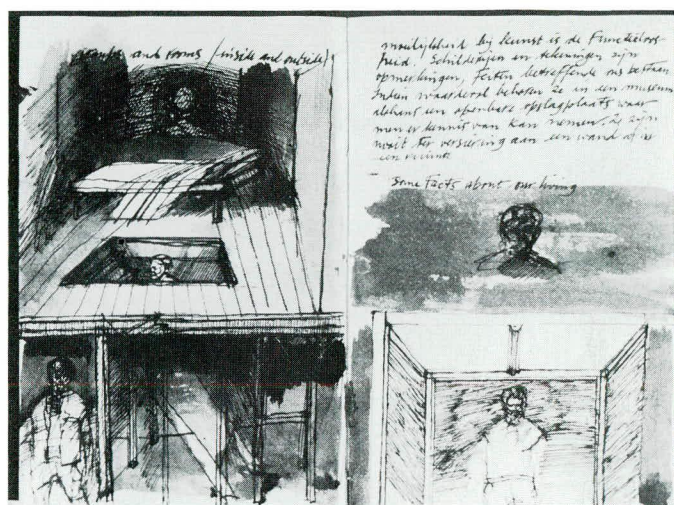
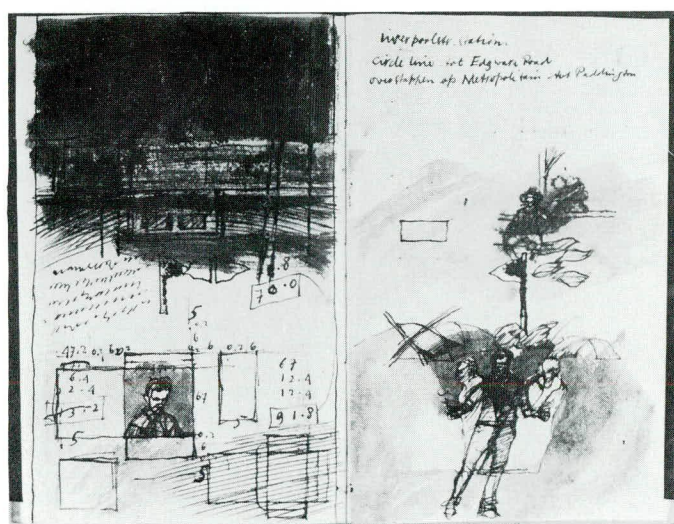
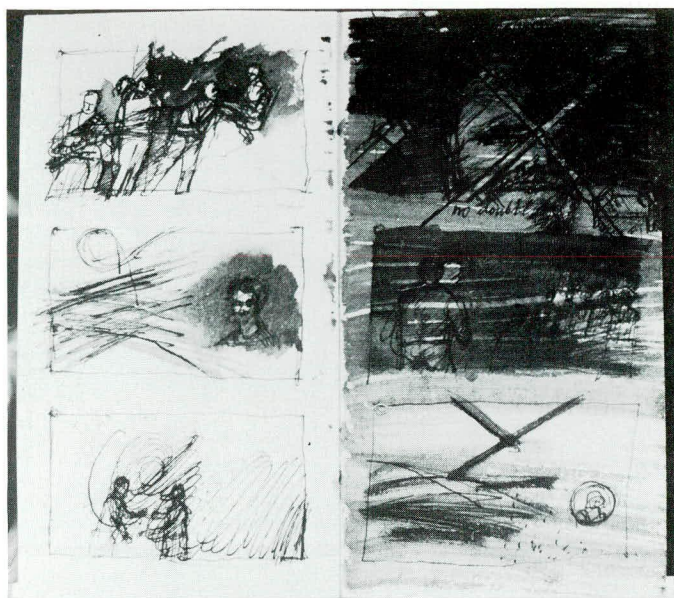
Wat voor de beelden in de notitieboeken geldt, heeft betrekking op al het werk.

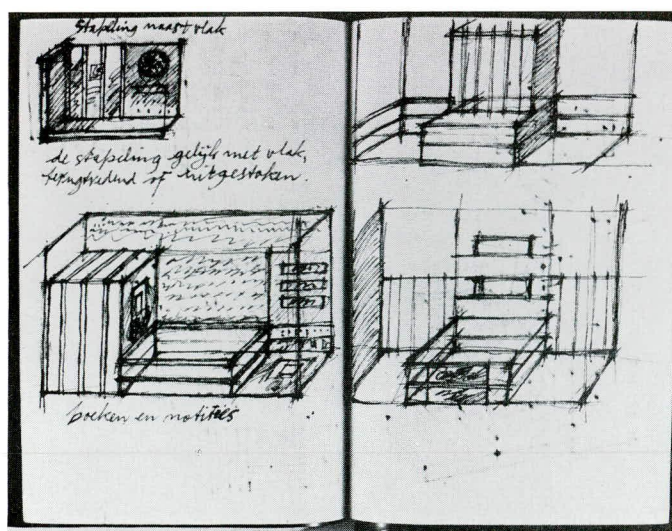
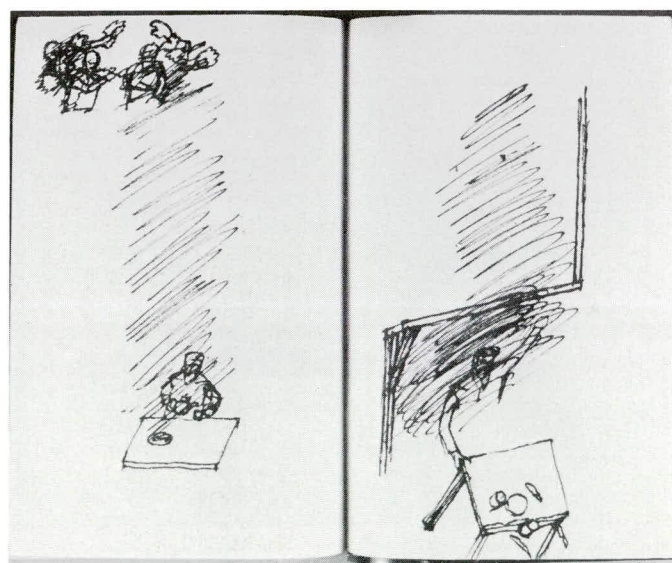
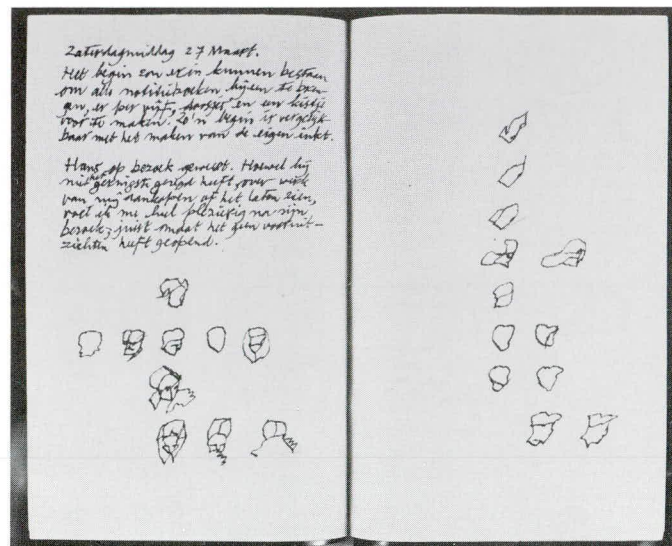
Werkruimte buiten het Hoofdstuk met proefopstelling voor volgorde elementen in omringende wand, 1977

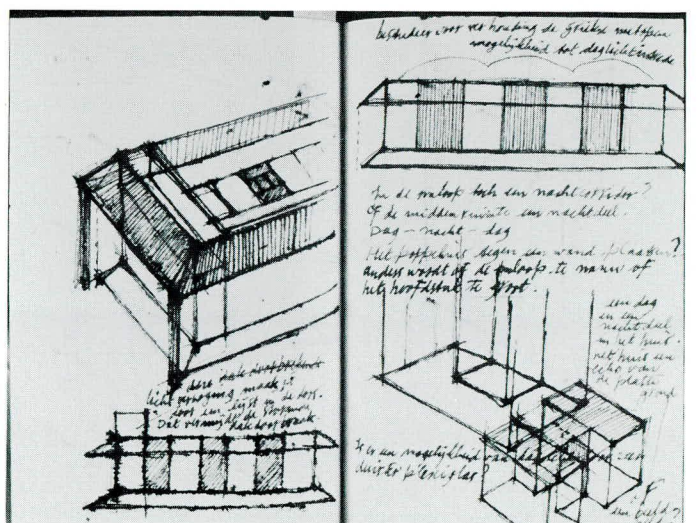
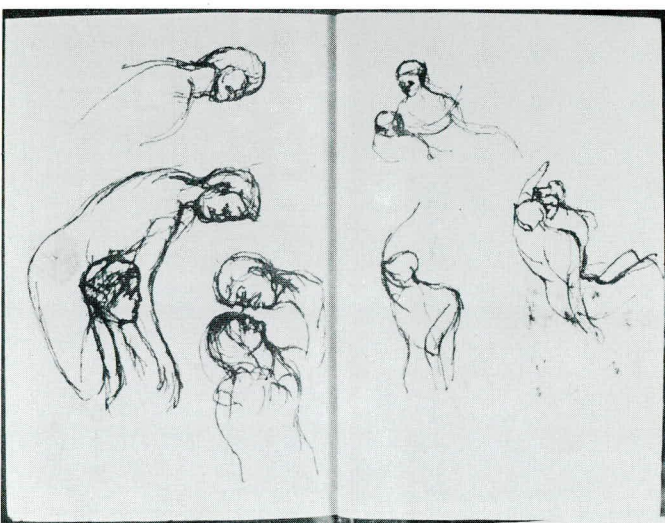
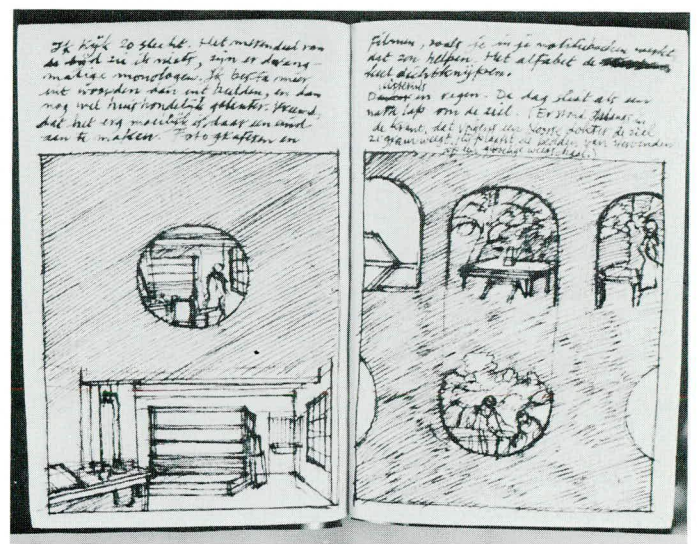
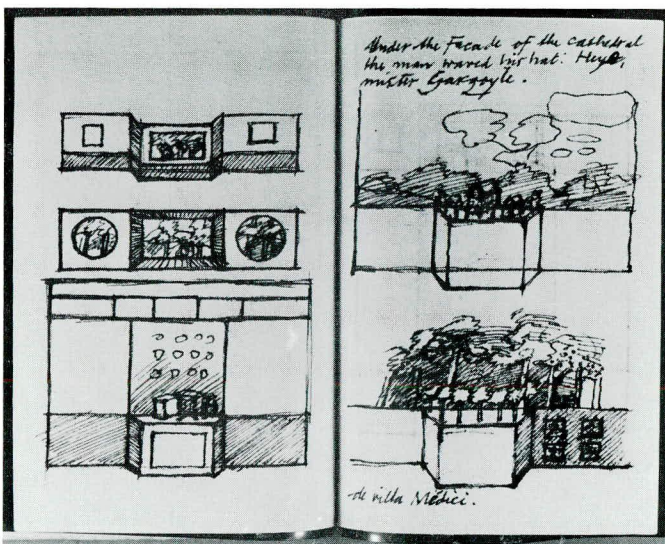
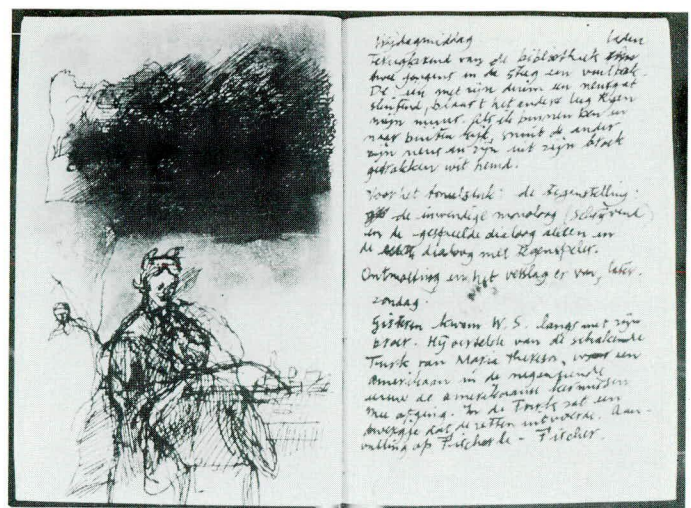
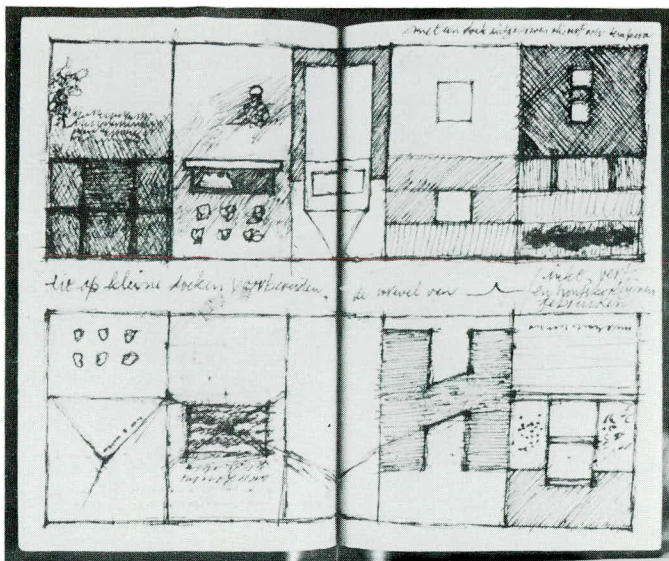

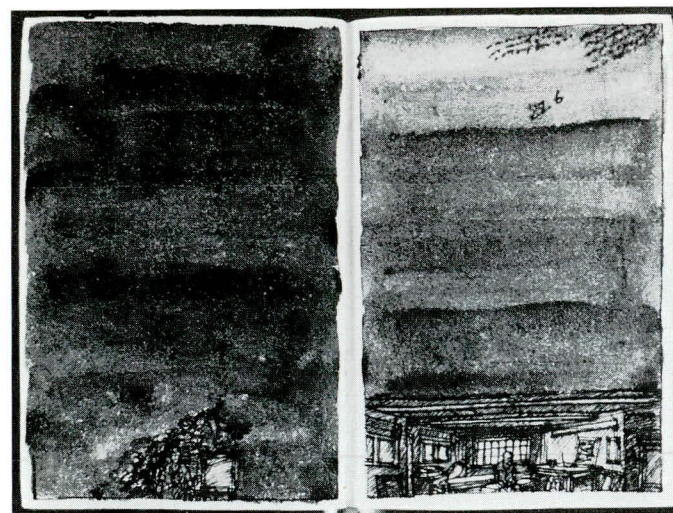
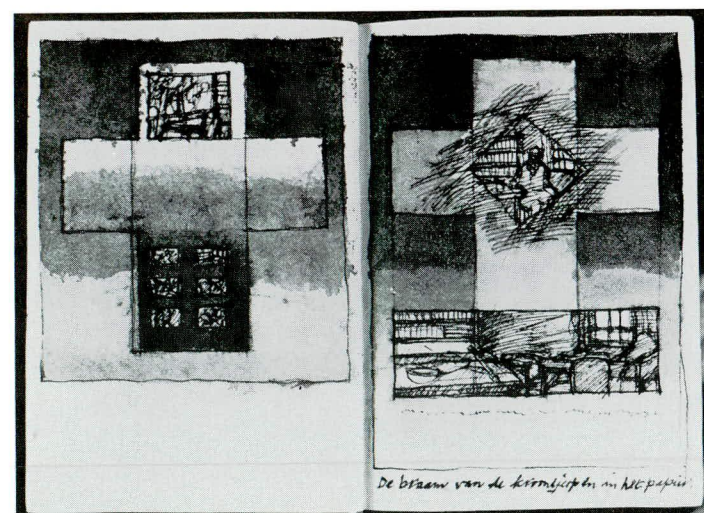
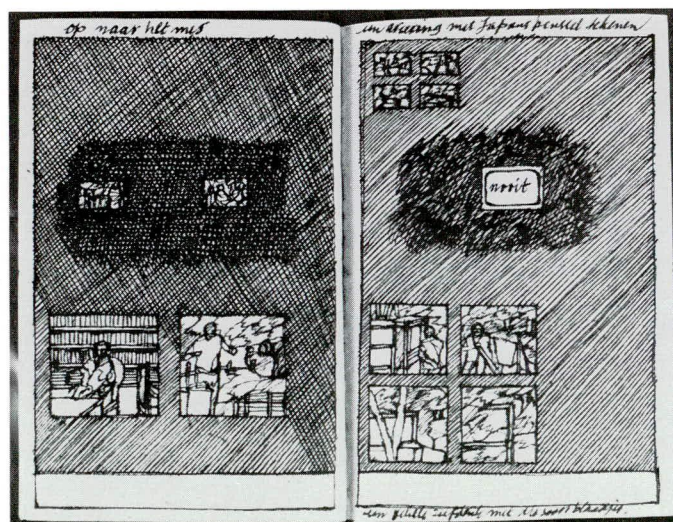
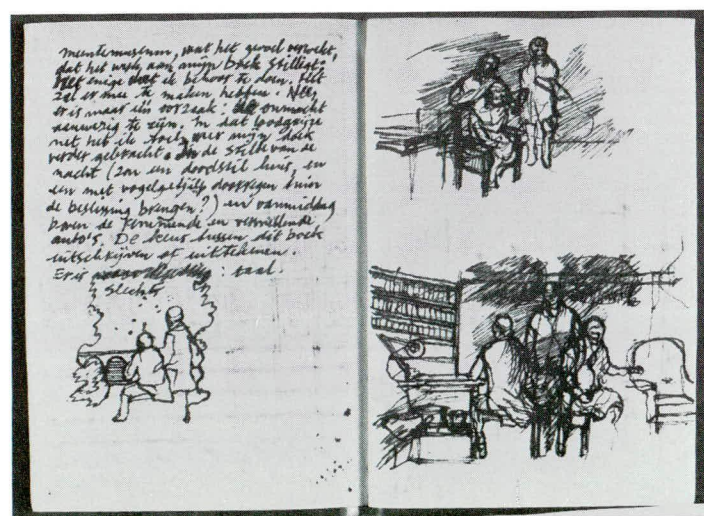
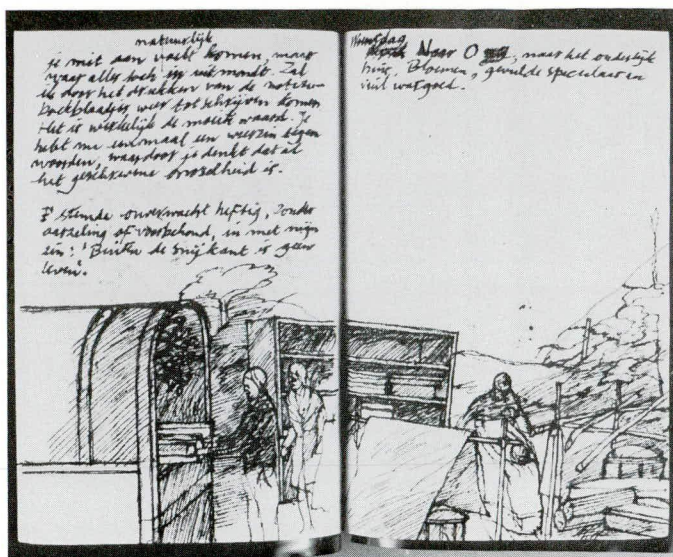
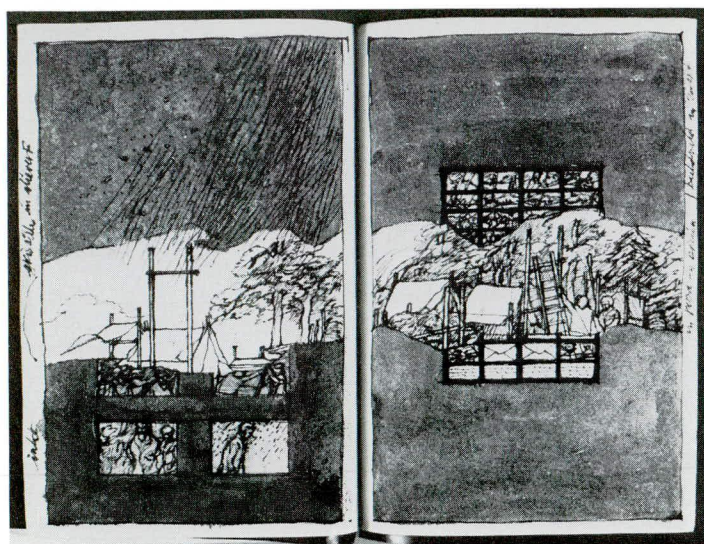
Indeling van Hoofdstukwanden op ruw hout, 1976. Later geheel herzien.

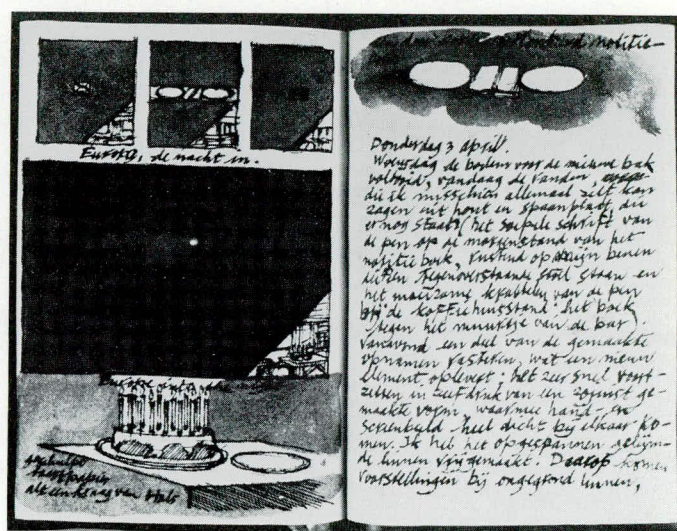
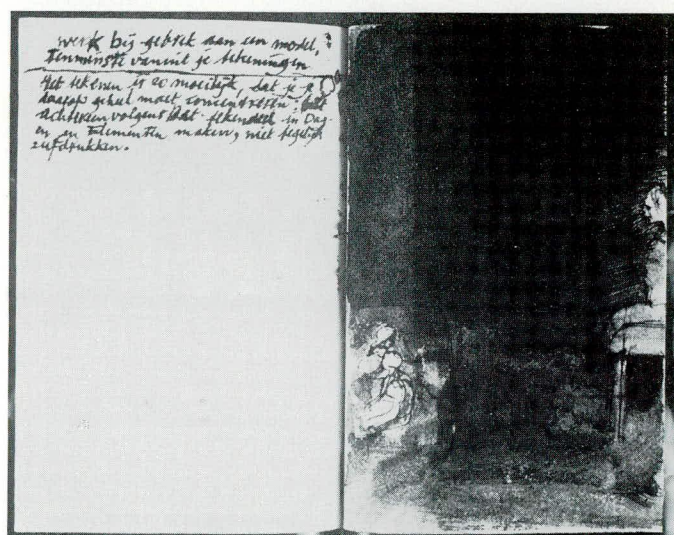
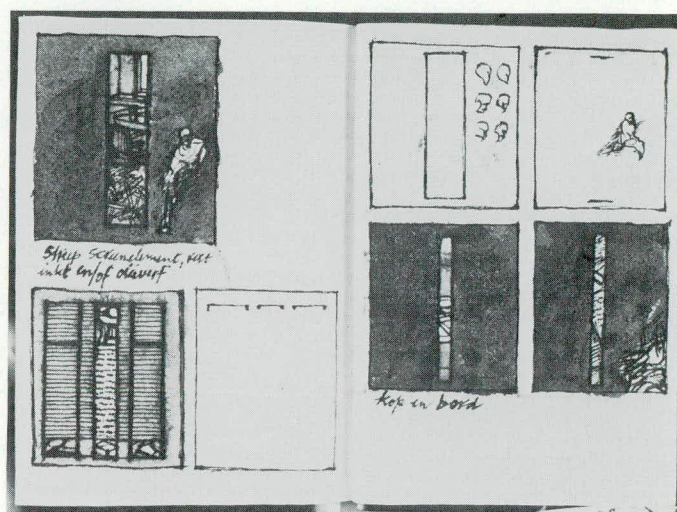
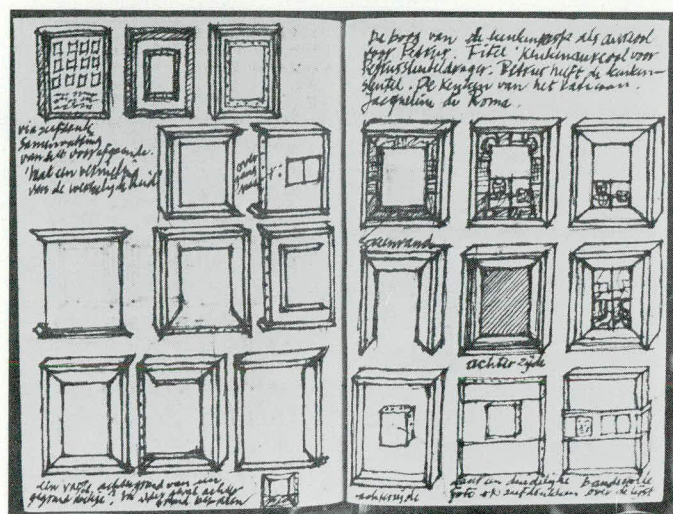
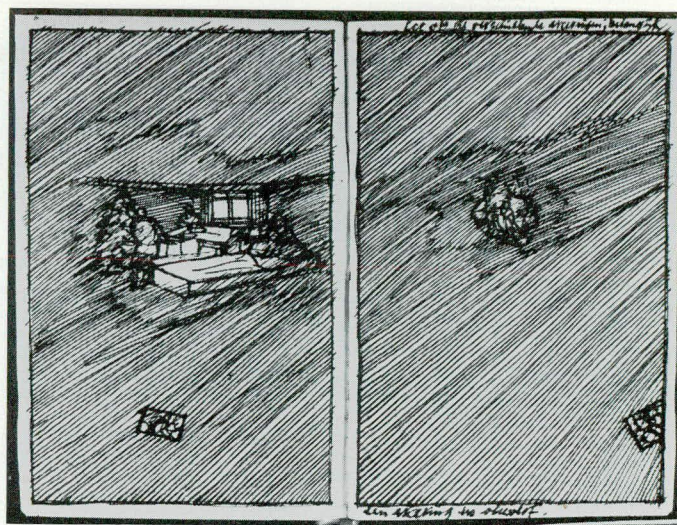

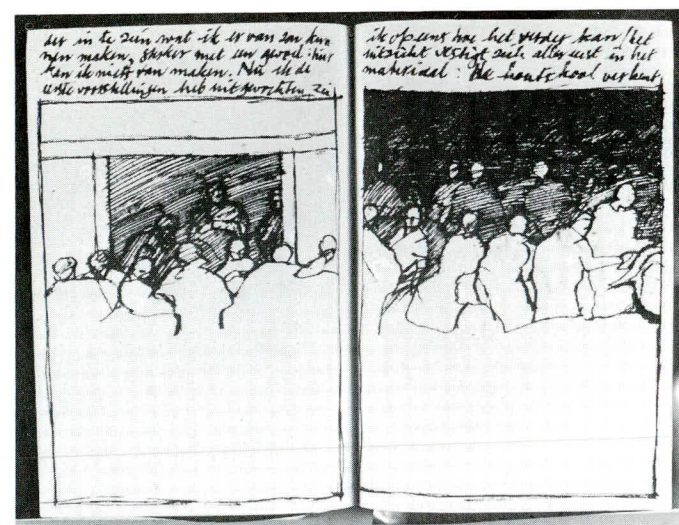
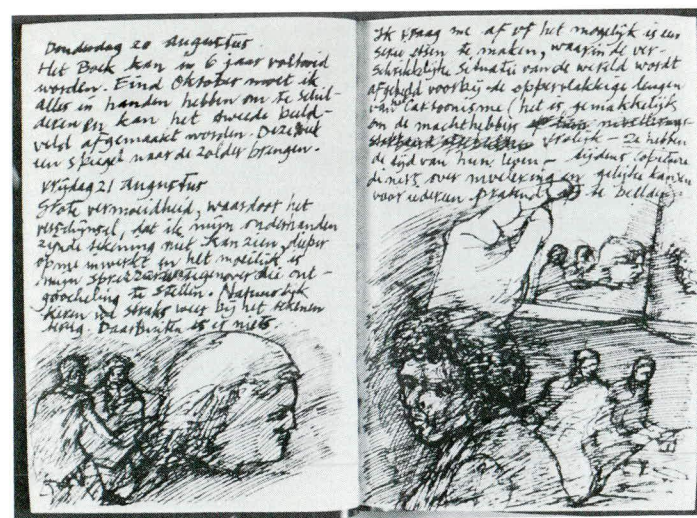
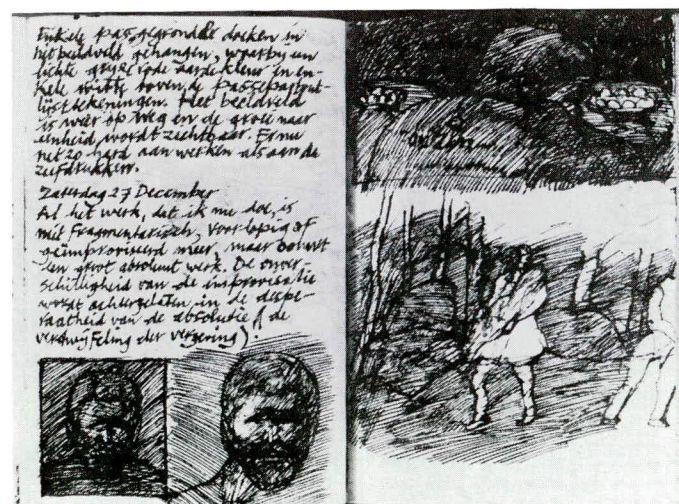
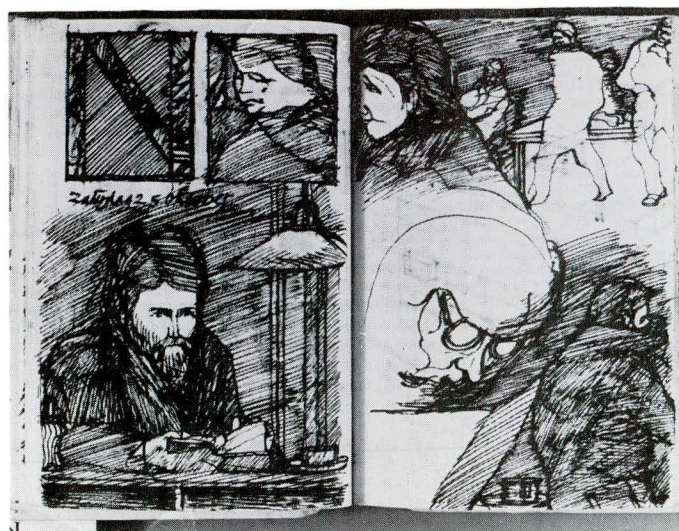
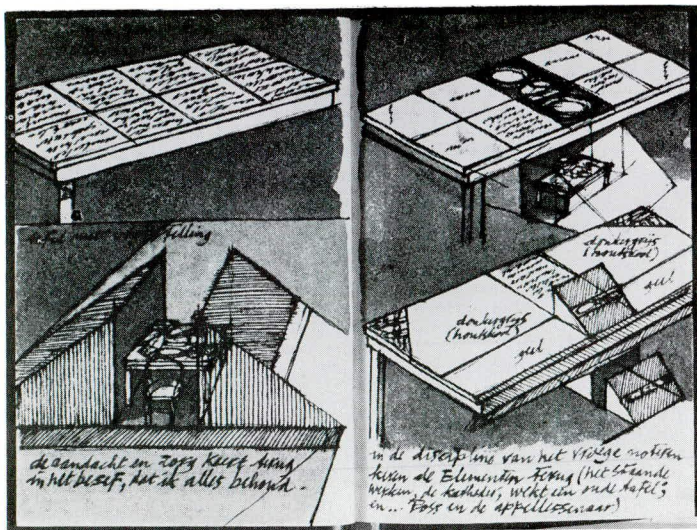

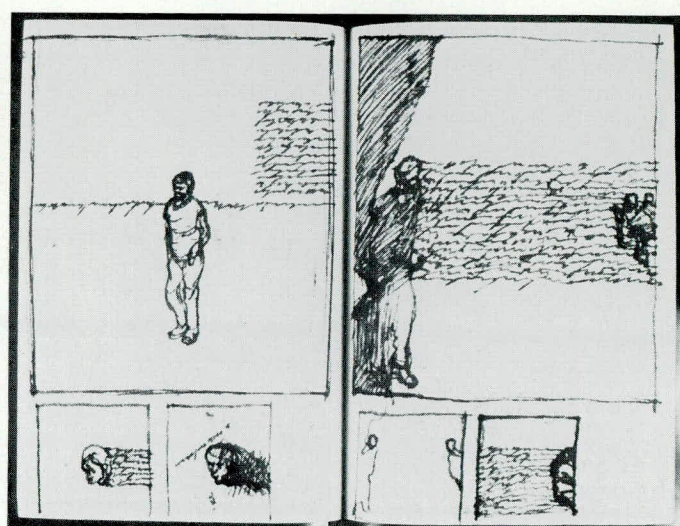
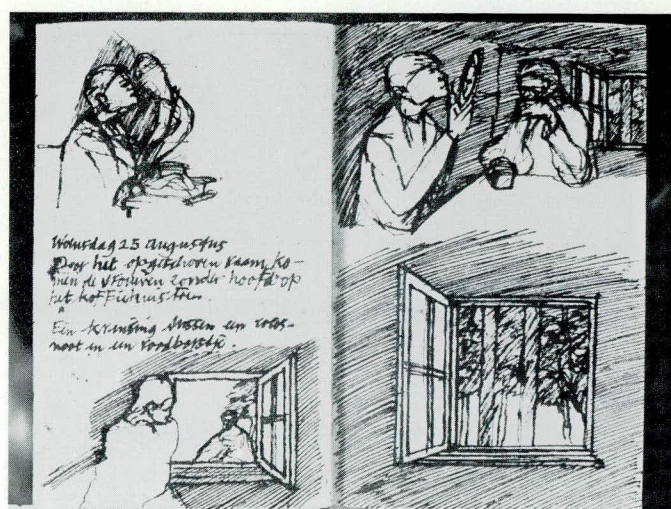
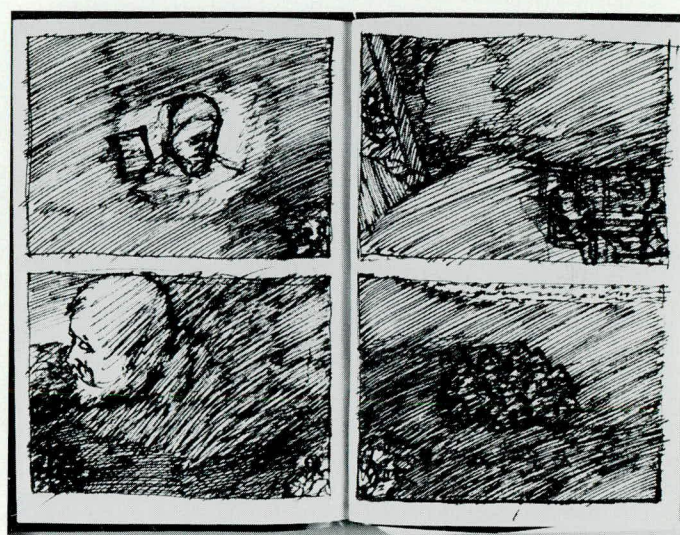
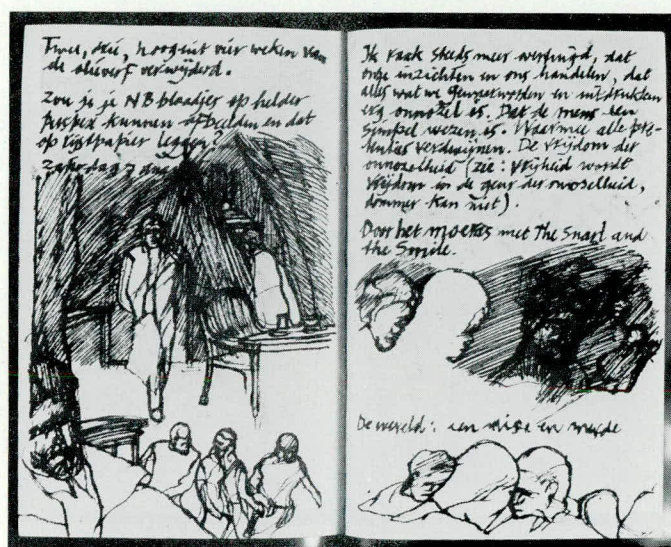
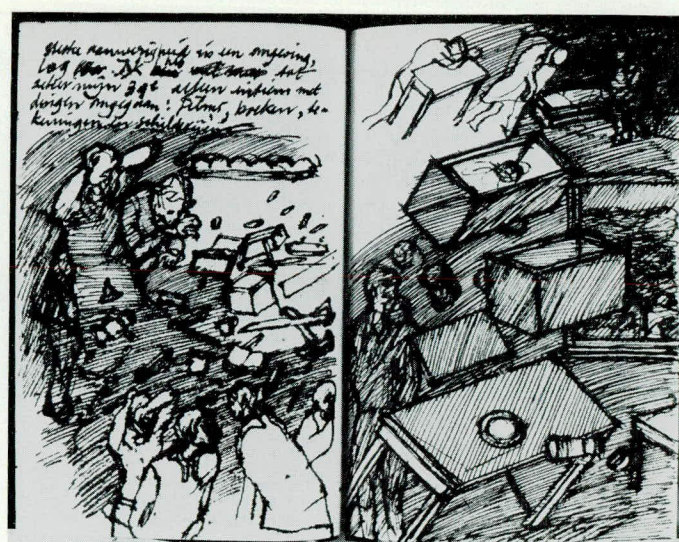

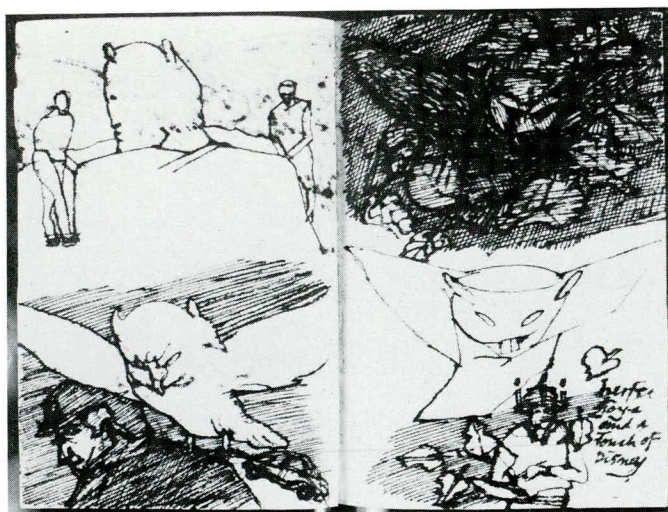
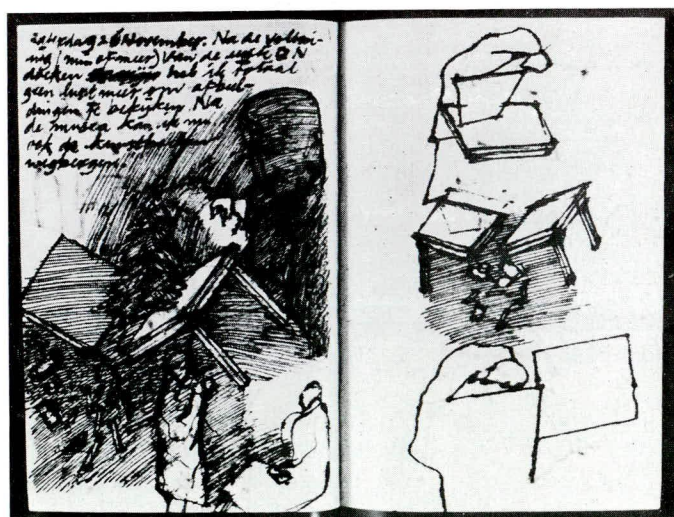
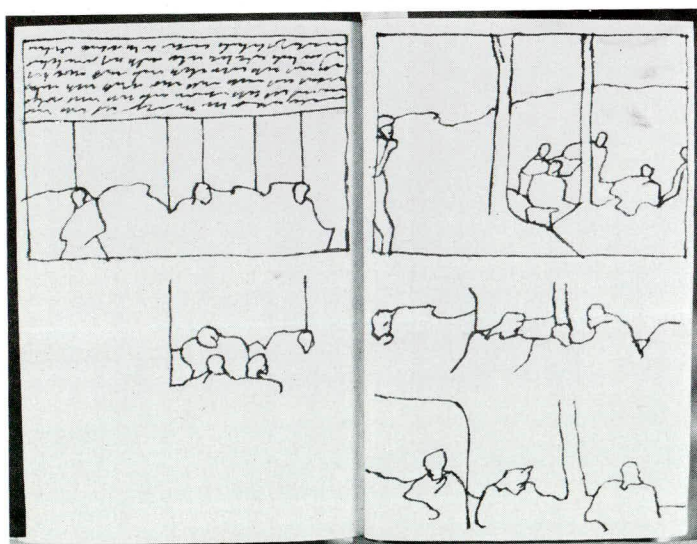
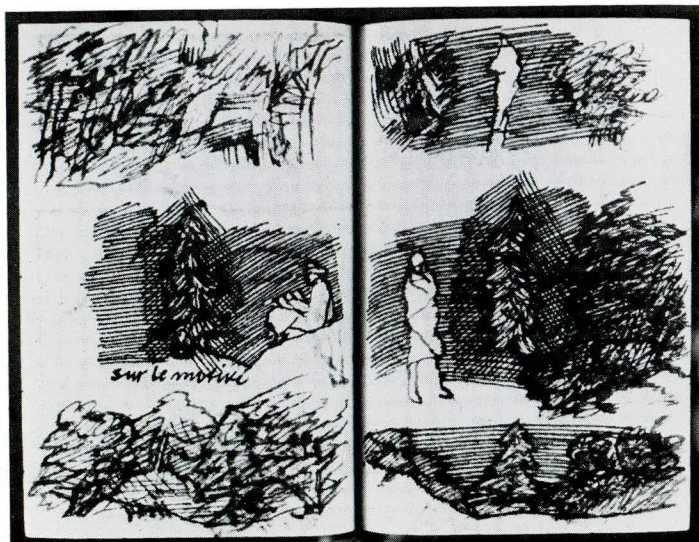

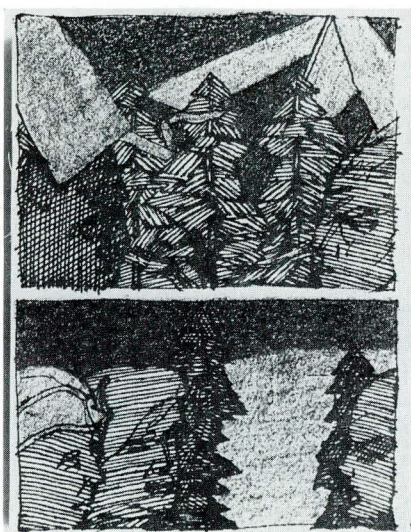
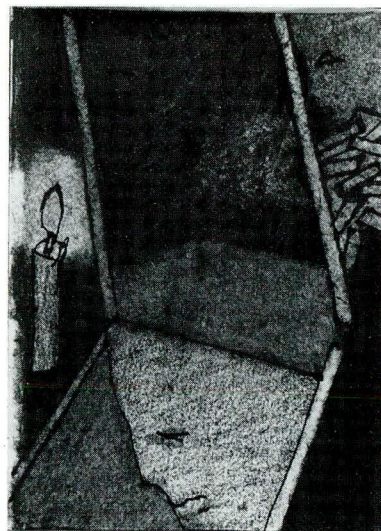
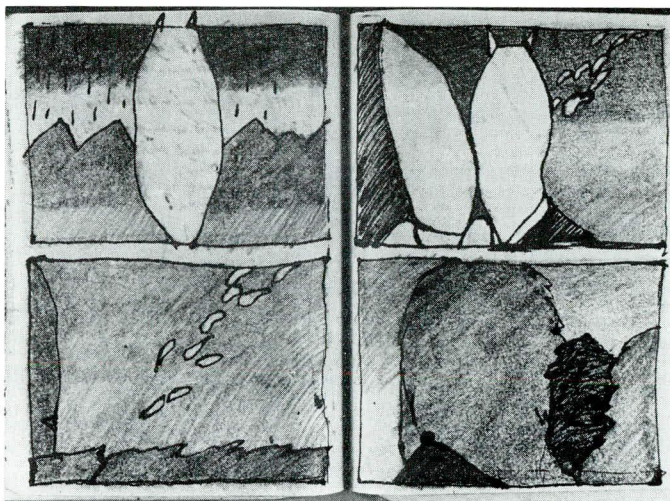
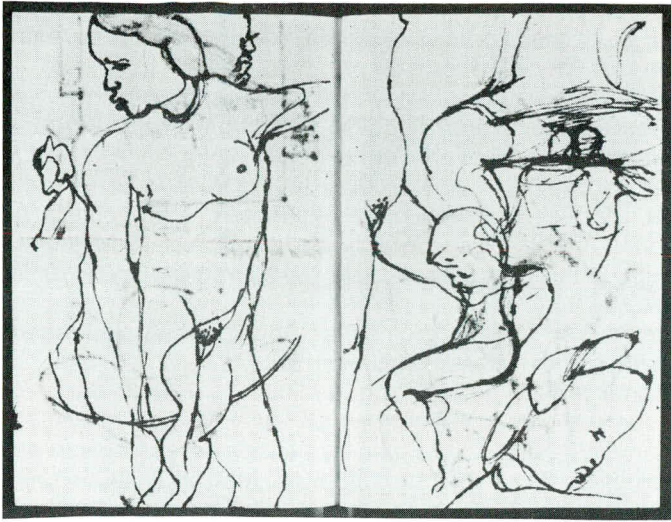

"Er verscheen eerst iets, toen ik met rust gelaten werd en in staat bleek mezelf met rust te laten. En wat er verscheen, had niets te maken met wat er ooit tegen me gezegd werd".

"De vernietigende nadruk van de professionele opstelling, de besproken en voorgeschreven opstelling van tekenplank en schildersezel, van het Hier en Nu Moet Het, verdween buiten, en die buitengelegen gratuite achte-loosheid haalde ik binnen".

Werkwijze; verzet tegen de dwang van de scholen

"Ik begin iedere dag in een NB, na brood en koffie, de zwarte koffiekom naast de zwarte inktpot, het bord op de tekenspons, aan een klein tafeltje, dat jarenlang in de keuken van het ouderlijk huis stond. De grote, uit het noteren afgeleide bladen passen maar net op het tafelblad, maar het is belangrijk dat ik niet opsta. De soepelheid na de gymnastiek van het noteren blijft bewaard in roerloosheid. Als ik beweeg, verdwijnt de wereld en ontstaat het allemanslimbo van de beweging, dat ik me van de scholen herinner, waar ik van les naar les, van onderwerp naar onderwerp gesleurd werd door de cijfergevende handen, omringd door de Griekse geschenken van verklaringen en bedoelingen, doctrines, kortom luimen en fluimen in utopische schijn.

Heel vroeg, misschien als kind al, voelde ik, dat iedere leergang een cul-de-sac is aan het eind waarvan men kul in de zak vindt, zodat ik tot aan het Beloofde Land van de Academie voor Beeldende Kunsten niets ernstig nam,

Rechts: buitenwand Hoofdstuk met montages van losgesneden Notitieboeken, 1978

Links, tegen de wand leunend: montage van losgesneden Notitieboeken. Deze zijn op een ander formaat gemonteerd en behoren niet tot het Ruimtelijk Boek, 1979

wat niet al te moeilijk was, daar het leeruniversum vol oude, in zichzelf mompelende sleurgesleten, lelijke creaturen was, en daardoor heel onsympathiek en heel veilig.

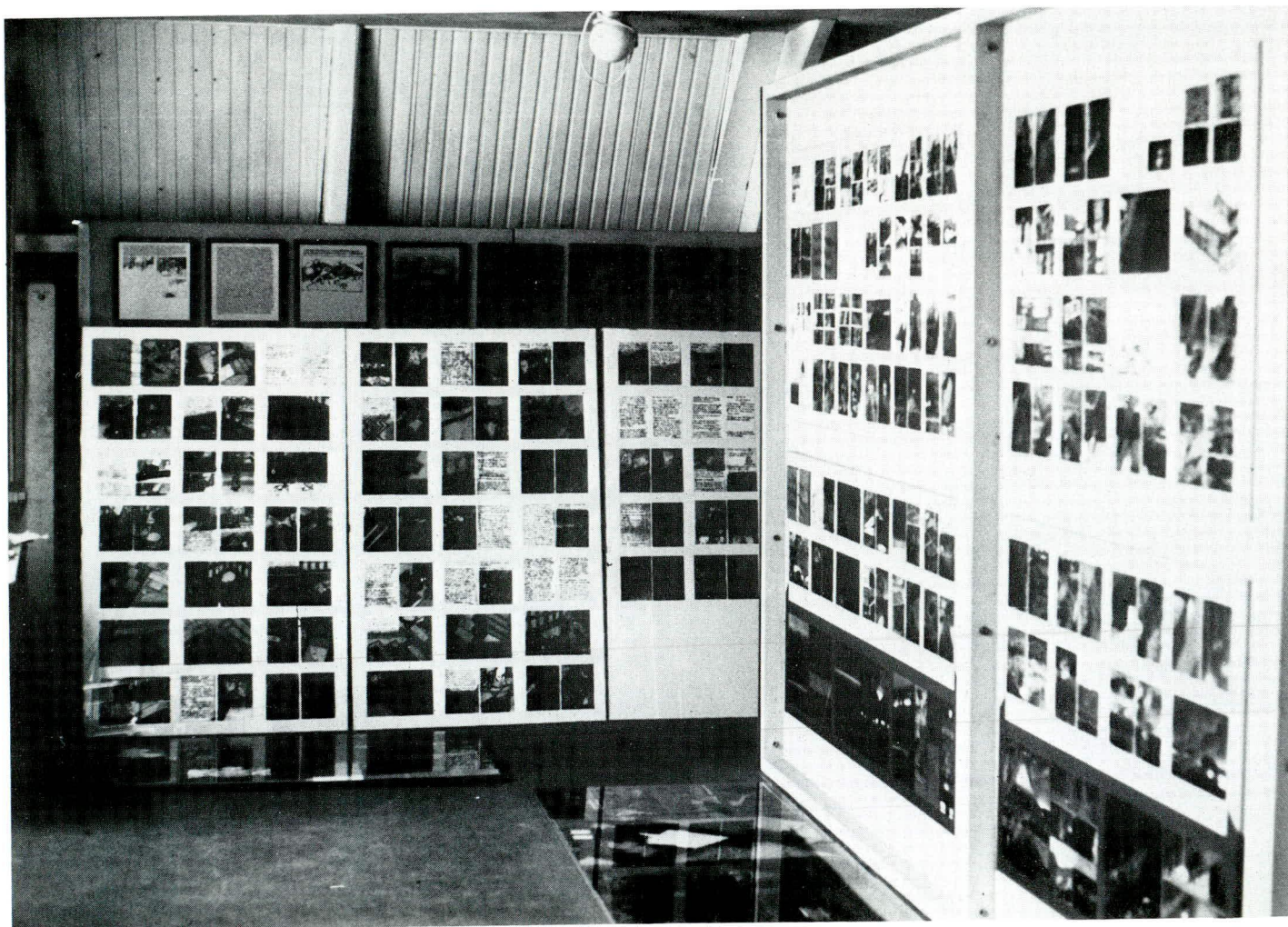
Geboden (wat geboden wordt) gaan eerst op je inwerken in een toestand van gedulde sympathie. Het treurige is, dat de wijze van overlevering werkelijk voor eens en altijd de mogelijkheid van een uitdrukking voor je kan vernielen, dat je de levensgrote ijdeltuiten, stempelaars en sleurdrammers van de scholen niet kunt aftrekken van enige feitelijke bruikbaarheid, die ze nog wel onder de leden hebben".

Het werken buitenshuis mist de opgelegdheid van regels, snelheid van noteren staat voorop.

"Soms roepen de tekeningen elkaar zo snel op dat grote delen van de notitieboeken uit eenvoudige lineaire samenvattingen bestaan. Ik herinner me een zitting van een dag in de zon voor het koffiehuis, waarop ik 24 tekeningen maakte. Hoe summier ook, zelfs tekeningen van een jaar of ouder blijven nog volledig bewerkbaar en voortzetbaar. De kern van de notie blijft in enkele lijnen bewaard. Bij latere doorwerking kan er nog wel een heel andere stemming ontstaan of breidt de betekenis zich uit, al naar gelang van de op dat moment het meest in de aandacht liggende vormen en onderwerpen, indelingen en kleur".

Het Ruimtelijk Boek

"Ik herinner me twee overwegingen die ten grondslag liggen aan de opbouw van mijn ruimtelijk boek. De afzonderlijke uitdrukkingsmiddelen zouden uitgeput zijn, zodat alleen in combinatie nog iets nieuws kan ontstaan en de eenheid van zo'n samengestelde onderneming is gewaarborgd daar alles uit één makende hand komt. Ik vond dit scheppingsvertrouwen rond mijn zevenentwintigste al zo axiomatisch, dat het me moed gaf te bedenken, dat als

het onjuist bleek en het Boek in onderdelen uitéén viel, deze onderdelen op zichzelf de moeite waard konden zijn en ik er niets bij verloor.

Beide veronderstellingen zijn zeer naïef. Er is een vreemde traagheid in materiaalgebruik en zien. Tot de negentiende eeuw wordt dat grotendeels veroorzaakt door de maatschappelijke inbedding van de werkplaats, waar de handgrepen gedemonstreerd worden: een 'zo maakt men iets, zo is iets', zelfbevestiging is hier bevestiging van de canon, die belooft met rust en kalmte in het middenrif. Zelfverzekerd moduleert men het prille manuaal. De werkplaatsuittrede vormt geen breuk. De handgrepen dienen de buitenwereld. Er is mise-en-scene en nog niets van Cézannes Penser en peinture".

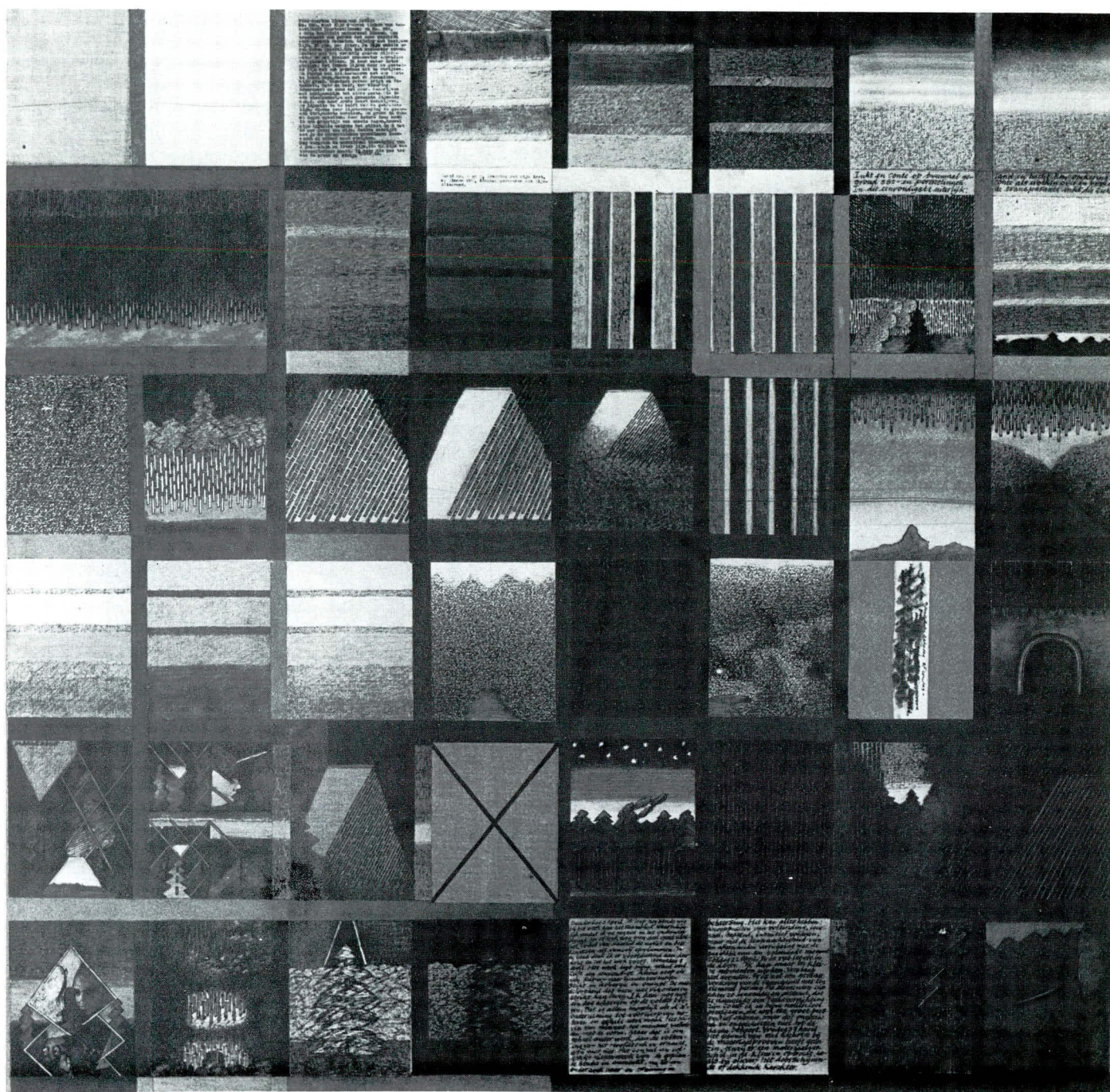
De ideeën over het ruimtelijk boek krijgen voor het eerst concrete vorm in tekeningetjes en teksten in de notitieboeken. De combinatie van technieken, ruimtelijkheid, en als het ware de verplaatsing van het leven in het Boek, is een constante factor geweest in de opbouw van het Boek. Het werk dat Van Houwelingen in 'de smidse' maakte was voor een groot deel al bestemd voor het Boek. De kleine doeken, met zwarte en gekleurde inkt en houtskool bewerkt, hing hij op de bespannen muur als toekomstig onderdeel van het Boek.

Het kostte hem moeite om de vrijheid van noteren en tekenen toe te passen buiten het kleine formaat en de intimiteit van zijn notitieboeken. Het streven bestond toch om in de wanden van het Ruimtelijk Boek de integratie van materialen en beeldmiddelen tot stand te brengen. De indeling van de wanden, het ritme van de opeenvolgende segmenten en elementen is steeds een wezenlijk onderdeel geweest in het proces om tenslotte tot het Boek te komen.

Tegelijk vonden er ontwikkelingen binnen het werk van Van Houwelingen plaats: geleidelijk kon hij buiten het notitieboek gaan werken en bovendien kon hij de bladen van de notitieboeken in het Boek opnemen.

De verhuizing van 'de smidse' naar de werk/woonruimte op de zolder van de Marineschool betekende dat het Ruimtelijk Boek ook inderdaad ruimtelijk gerealiseerd kon worden. De afmetingen stelden natuurlijk wel hun beperkingen aan wat daar opgebouwd kon worden. Tijdens het werk aan het Boek heeft Van Houwelingen ingezien dat slechts een deel van zijn plannen kon worden verwezenlijkt: het is daarom een Hoofdstuk geworden. Toch vormt dit Hoofdstuk wel een afgerond geheel. Het feit dat

Buitenwand Hoofdstuk, naast het raam

het Hoofdstuk in de tuinzaal van het Centraal Museum geëxposeerd zou worden, heeft ook zijn beperkingen opgelegd aan de uiteindelijke vorm. Tijdens het werken eraan is daar een oplossing voor gevonden.

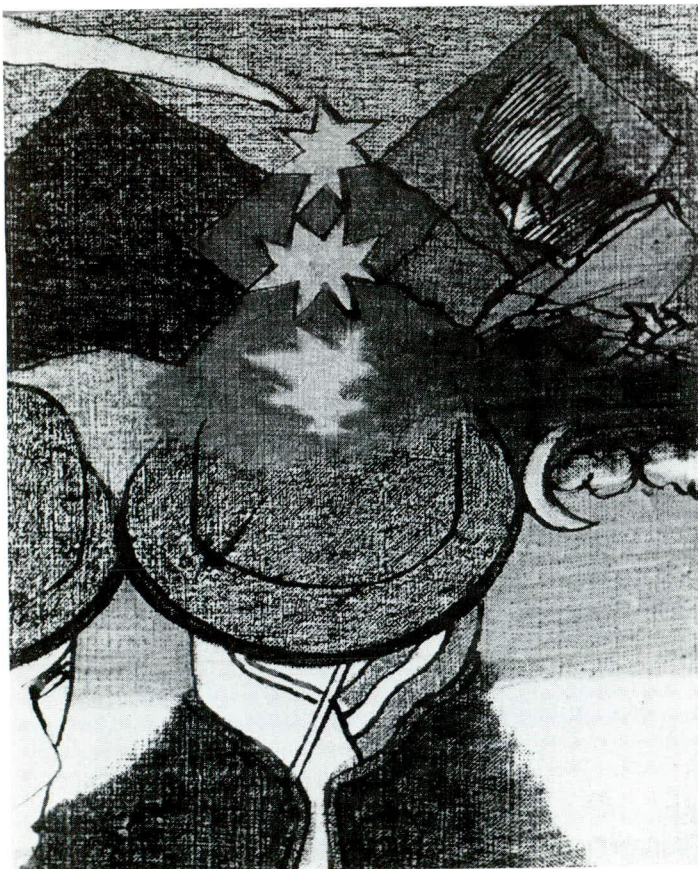
"Ik ontwierp voor een grote wand van het Hoofdstukinterieur een veld van vier rijen tekeningen ter grootte van een NB-blaadje, omlijst door gewitte en beschreven spieraampjes van 25 x 30 cm. Hoewel ik het NB formaat door en door kende, ging het tekenen op een losliggend blaadje niet. Om die onmacht op te heffen, legde ik het blaadje in een NB en simuleerde zo de notitietoestand en ging ook nog met een uitgebreid tekenassortiment naar het koffiehuis. Geleidelijk verliet ik zo het boek. Eerst gebruikte ik het dichtgeslagen boek nog als steun, daarna werd het mogelijk op de verlatenheid van het tafelvlak te tekenen en een ander papier aan te wenden.

De tweede uittocht (uit het notitieboek) bestaat uit de bewerking van witte doeken, waarop ik een compositie uitzette van zes opengeslagen NB's, de vorm tussen de blaadjes aangegeven door een smalle balk. De rustgevende, voor het tekenen noodzakelijk geachte NB-na bootsing brengt de vorm van het opengeslagen NB in het Ruimtelijk Boek.

Het 'alles is mogelijk, zonder bedoeling noteren', werd het niet. De teksten zijn verzameld uit de NB's, de tekeningen zijn grotendeels notitie-uitwerkingen, die meer overwogen gemaakt werden door het gebruik van inkttonen, conté, het karakter van het linnen en de compositie-eisen van twaalf blaadjes bijéén tegen steeds twee blaadjes bij het boeknoteren.

Ik overwoog geleidelijk de boekcompositie te verlaten, eerst door één voorstelling over twee blaadjes uit te breiden, wat ik ook al in de NB's deed, en daarna de blaadjes in horizontale stroken aanéén te lassen, waarmee de compositie bevrijd zou worden van het NB formaat. Een verticale verbintenis van de drie stroken was ook mogelijk en in combinatie van de twee kon het gehele vlak in bezit genomen worden.

Tekening uit Notitieboek

De derde ontsnapping (uit het Notitieboek) is op een andere wijze een roerloze vordering. Ik besloot de blaadjes van het zevenenvijftigste NB aan één zijde te bewerken en ze na voltooiing van het boek los te snijden en in de boekvolgorde op gegrond linnen te plakken. Dat schijnt in deze beschrijving een pseudoverandering, ware het niet, dat deze boekopenlegging de aard van het tekenen volkomen veranderde".

Losgesneden Notitieboeken

"De eerste losgesneden NB's heb ik voor het Ruimtelijk Boek bestemd. Ik overwoog ze eerst op doeken te plakken, die de wandsegmenten geheel zouden vullen, daarna dacht ik aan iets kleinere doeken, maar aangezien ook dan nog grote glasruiten of perspex platen ter afscherming nodig waren, besloot ik tot een deling van de segmenten in twee doeken van nog juist hanteerbaar formaat.

Op de onderzijde van de onderste doeken zette ik een lijstwerk af, een echo van het onzichtbare spieraam, en daarin kwamen de grote versies van notities".

"Het lossnijden en opplakken van NB's stelde me in staat met behoud van de roerloze aandacht grote oppervlakken samen te stellen en het noteren direct in het Ruimtelijk Boek te brengen".

"Voor de volgende NB's koos ik een doek van verticaal formaat van 148 x 88 cm, uitgaande van zeven rijen van drie maal het opengeslagen NB. Eerder plakte ik blaadjes op 62 x 70 in drie rijen van tweemaal het opengeslagen NB, maar daar ik het boekkarakter niet wilde verbreken, de volgorde van de blaadjes aanhield en niets meer toevoegde, ontstonden er op dit kleine formaat compositaire onevenwichtigheden, die in het uiterste geval tot doeken

Tekening uit Notitieboek

met alleen tekeningen of tekst leidden. Het grote 88 x 148 formaat voorkomt bizarre verhoudingen van tekst en tekening.

Het moment van lossnijden en op de doeken uitleggen van een NB is spannend en verrassend. Tijdens het noteren zijn er twee blaadjes naast elkaar en een vage notie van het uiterlijk der voorgaande blaadjes. Daar de NB's gemiddeld in de korte tijd van een maand vol zijn (niet voltooid), is er tenminste een eenheid van motief. Een eenheid van bewerking ontstaat, daar voltooiing achter één per boek plaatsvindt met raadpleging van de tekeningen onderling. Hoe dat alles eruit ziet, wordt eerst duidelijk als de blaadjes op de doeken liggen en alles ten opzichte van elkaar begint te werken. Ontstaan tijdens het noteren nieuwe noties uit de ontmoeting van twee blaadjes, nu ontmoeten per doek tweeënveertig blaadjes elkaar, wat een duizelingwekkende resonantie van betekenissen oplevert. Ik houd de doeken (waarop de blaadjes geplakt worden) lijstloos, zodat niets afgezonderd raakt en de stroom van het noteren voor het eerst zichtbaar wordt in de meanderzigzag van de gekozen montering, als ik de doeken met een kleine tussenruimte opstel of tegen elkaar schuif".

Beeldmotieven

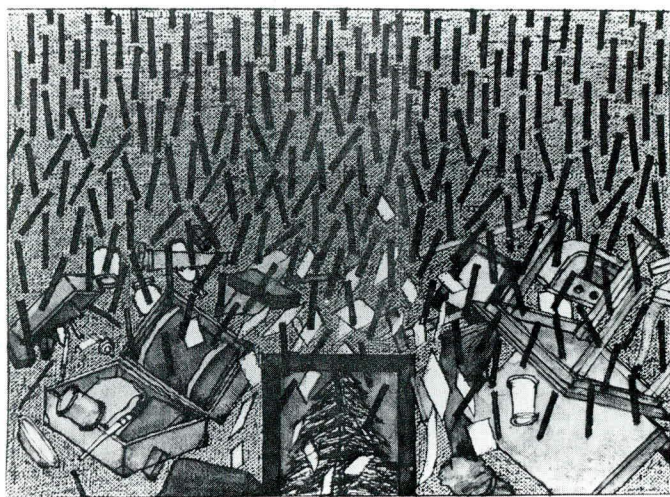
De beelden van Aad van Houwelingen ontstaan in de snelle notities - de motieven komen altijd het eerst voor in de notitieboeken. Het zijn zelden nagetekende beelden uit de zichtbare werkelijkheid, want ook hier wrekt zich de ervaring van de Academie"... misschien is de schade groter en heeft die opleiding het gehele natekenen van wat ook voorgoed onmogelijk gemaakt. Sur le motive word ik strak en stijf".

Al noterend tekent hij wat zich dagelijks om hem heen bevindt: figuren, bomen, interieurs, autobussen, gebouwen. De motieven komen steeds terug in zich wijzigende vormen, gestyleerd of gedeformeerd tot andere dan de oorspronkelijke uiterlijke vorm. Eén vorm roept automatisch een nieuwe op.

Door de jaren heen hebben zich een aantal motieven gehandhaafd. Bijvoorbeeld een tent met stokken tussen de bomen. Boomstammen kruisen elkaar en raken tot een wir-war van lijnen - stokken en stammen gaan op elkaar lijken en vervangen elkaar, worden tot strepen. Vooral de zig-zag vorm van een kerstboom wordt gebruikt, soms met kaarsjes erin. Hieruit kan dan weer een berg voortkomen, waarbij bliksem en sterren een nachtelijk beeld oproepen.

Van ruimtes waarin huisraad in het rond vliegt, groeien de arceringen uit tot regen. De regen verandert in streepjes

Tekening uit Notitieboek

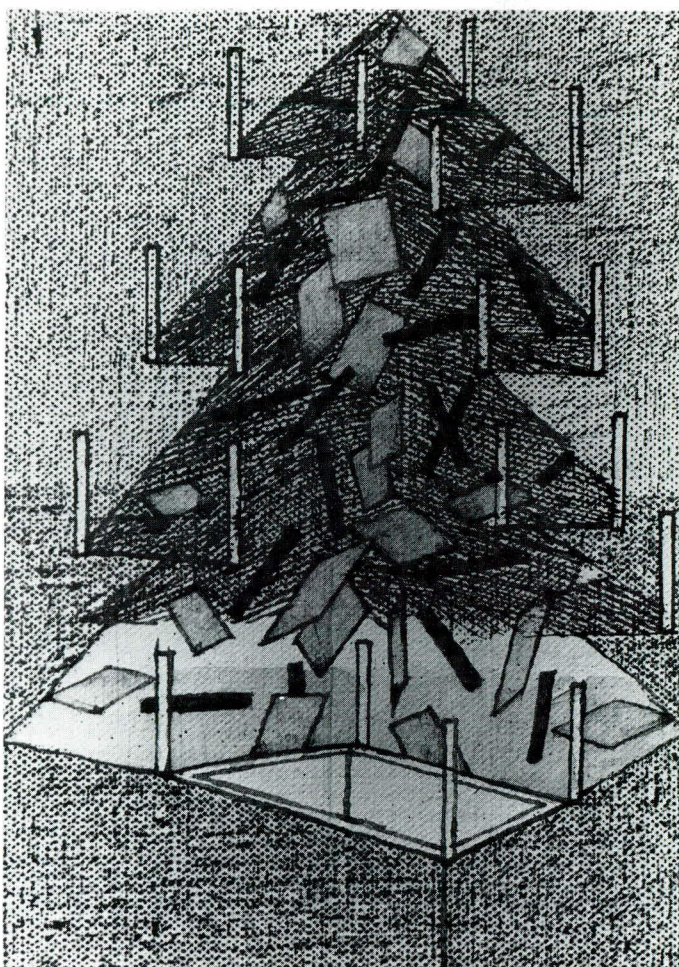

en uit deze vormen ontstaan staafjes en blokjes. Dit komt vooral voor in combinatie met kerstbomen en bliksems, waarbij het nauwelijks meer mogelijk is een onderscheid te maken in de oorsprong van de vormen.

Door de diagonale verschuiving op het vlak leveren de blokken een meer abstract beeld op. De associatie met constructivisten ligt voor de hand, maar de ontstaansgrond en achterliggende gedachten zijn zó verschillend, dat zo'n associatie niet terecht is. Gedurende een korte periode in 1975 heeft Van Houwelingen gewerkt aan een reeks zelfportretten en interieurs van de smidse - ver uitgewerkte tekeningen in houtskool op doek. Van deze serie is een aantal doeken opgenomen in het Ruimtelijk Boek.

Naarmate hij de laatste jaren meer met kleur is gaan werken en met grotere vormen, verdwijnt de indruk van snelle getekende lijnen. Grote kleurvlakken gaan overheersen, waarvan de oorsprong nog wel is terug te vinden in de notities.

Tekening uit Notitieboek

Lijst van tentoongestelde werken

Rechertuinzaal:

Hoofdstuk van Ruimtelijk Boek bestaande uit:

omringende wand met drieënzeventig elementen 27,5 x 32,5 cm en

veertien Open Notitieboeken 62 x 70 cm

buitenwand Hoofdstuk met twee doeken 140 x 220 cm, twee doeken

120 x 190 cm, acht doeken 87 x 170 cm, vier doeken 87 x 120 cm

binnenwand Hoofdstuk met veertig doeken 27,5 x 32,5 cm, twee

doeken 72 x 125 cm, twee doeken 72 x 166 cm, één doek 72 x 150

cm

en een tafel met tekeningen

Linkertuinzaal:

zevenenvijftig Notitieboeken in vitrines

serie van veertig zeefdrukken 61,5 x 47 cm

drieëntwintig Open Notitieboeken 88 x 148 cm

Alle werken zijn in het bezit van de kunstenaar

Het Centraal Museum bezit een serie van 40 zeefdrukken "Dagen en Elementen".

Colophon

uitgave: Centraal Museum Utrecht

samenstelling en vormgeving: Matty Veldkamp

foto's: Aad van Houwelingen (diens portret: Dirk Ketting)

druk: Drukkerij Elinkwijk, Utrecht

